

Identifying the political drivers of the Islamic Republic of Iran's defense diplomacy

Massoud Mossadegh¹ Hossein Kohsarian² AliAkbarShadalizadeh^{3✉}

Assistant professor of Geography, IRI Military Command and Staff University. Tehran. Iran. mpazhooh92@gmail.com

Ph.D. student, Defense Management, IRI Military Command and Staff University. Tehran. Iran. h.kohsarian@casu.ac.ir

Master's student in Geopolitics, IRI Military Command and Staff University. Tehran. Iran. shadalizadealiakbar@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received

2025-5-28

Received in

revised form:

2025-9-30

Accepted:

2025-10-1

Published online

2026-8-23

Keywords:

Identification, political drivers, defense diplomacy

ABSTRACT

Purpose: The aim of the present study is to elucidate and identify the political drivers and factors influencing the defense diplomacy of the Islamic Republic of Iran.

Methodology: The present study is applied in nature and, in terms of its essence and implementation, is considered a descriptive-exploratory research with a mixed-methods approach. The process of selecting the statistical population was conducted purposefully, and sampling was performed using the census method. The population consists of 35 individuals, including faculty members of armed forces universities and professors and experts in political science and international relations with at least ten years of experience in political, military, and strategic roles. Data collection tools included library studies of scientific and specialized sources, brainstorming techniques, and interviews with expert

Findings: In the initial stage, 38 drivers were identified. After evaluation by the sample community, 16 influential drivers were selected and categorized for inclusion in the interaction analysis matrix and MicMac software.

Conclusion: The research Results indicate that defense diplomacy is influenced by complex and multifaceted factors. Among these, the three key drivers identified as the most significant are mitigating external threats, cooperation with international organizations, and lifting economic sanctions. These findings suggest that the defense diplomacy of the Islamic Republic of Iran is not only shaped by military considerations but is also heavily influenced by international political and economic developments

Cite this article: Mossadegh, M., Kohsarian, H. and shadalizade, A. (2026). Identifying the Political Drivers and Influencing Factors of the Islamic Republic of Iran's Defense Diplomacy. (e735814). *Defensive Future Studies*, 11(41), 267-306.

DOI: <https://doi.org/10.22034/dfs.2025.2060188.1916>

Publisher: IRI Military Command and Staff University

Extended Abstract

Background and Objective:

Defense diplomacy, a concept that emerged in the 1990s in international politics, focuses on utilizing military channels to build trust and cohesion among nations (Winger, 2020). By leveraging institutional mechanisms, this approach helps prevent conflicts and strengthens security cooperation (Khadafi, 2023). Due to its sensitive geopolitical position in West Asia, the Islamic Republic of Iran faces regional and international threats, making defense diplomacy essential for deepening relations with key global players (Hajizadeh, 2020). Unlike previous studies that emphasized national power, this research employs a descriptive-exploratory approach and interaction analysis to identify 16 key political drivers, such as lifting sanctions and engaging with major powers. The study provides a practical and forward-looking analysis of Iran's defense diplomacy, focusing on economic and global challenges.

METHODOLOGY:

This study was conducted with an applied purpose using a descriptive-analytical method to address the main research question: What are the political drivers and key factors influencing the defense diplomacy of the Islamic Republic of Iran? The research framework relied on a review of library resources, interviews with experts, and structural analysis using an interaction matrix in MicMac software. Initially, 38 primary drivers were identified through document analysis and input from 13 experts. Subsequently, a Likert-scale questionnaire (5 options) and inferential statistical analyses (Student's t-test and Chi-square) were used to select 16 key drivers, based on a coefficient of variation and agreement rate above 50%. The statistical population included 35 political and military experts selected through purposive sampling. An interaction matrix of direct and indirect effects was completed by 11 experts using a 0–3 scale. The identified drivers operate at macro levels (political, economic, geopolitical) and assist policymakers in understanding their interrelationships. The significance of the research question lies in its theoretical contribution (advancing realism theory) and practical implications (managing sanctions and threats).

RESULT

Through document review and interviews with experts, 38 primary drivers of Iran's defense diplomacy were identified, including emerging regional challenges, interactions with major powers, security agreements, and others. Following feedback from the sample population on the considered components, the interaction matrix was analyzed using MicMac software. The matrix achieved an 85% fill rate, indicating system stability. The direct effects of the drivers were categorized into four areas on the influence-dependence map...

The Northeast region of the influence-dependence map, classified as bimodal, includes key drivers of Iran's defense diplomacy such as developing multilateral relations (identified as a risk variable), building understanding and interaction with major powers, reducing tension with neighboring countries, and resolving political crises. These drivers target outcomes like regional peace, tension prevention, and enhanced defense cooperation.

Northwest region (drivers): lifting economic sanctions, eliminating external threats,

participating in international organizations.

Southwest region (independent): emerging regional challenges, expansion of new actors.

Southeast Region (consequence): Maintaining independence, increasing regional influence, developing military capabilities, security agreements. The table below provides a ranking of dependency and influence.

Final indicator	Dependency	variable	Impact	Row
-4	31	27	Addressing emerging regional challenges	1
+3	35	38	Building understanding and engagement with powers	2
-2	36	34	Security agreements	3
+5	33	38	Removing external threats	4
-3	39	36	Defense cooperation	5
+3	35	38	Reducing tensions with neighbors	6
-8	41	33	Preserving independence and territorial integrity	7
+3	40	43	Developing multilateral relations	8
+5	31	36	Active participation with international organizations	9
-10	37	27	Increasing regional influence	10
-4	35	31	Developing military capabilities	11
0	27	27	Expanding new regional players	12
+13	28	41	Lifting economic sanctions	13
-2	38	36	Preventing tension and war	14
0	37	37	Regional and international peace	15
+1	36	37	Resolving political crises	16
{-10 +13}	559	559	Total	

DISCUSSION and CONCLUSIONS

The research findings indicate that Iran's defense diplomacy is significantly shaped by political and economic drivers, notably the lifting of economic sanctions, the

elimination of external threats, and engagement with international organizations. These results underscore the critical role of economic factors and global diplomacy in Iran's strategic framework. The lifting of sanctions, with a MicMac analysis score of +13, emerges as the strongest driver, highlighting the profound impact of economic constraints on Iran's ability to pursue its defense objectives. This aligns with realist theory, which views sanctions as a barrier to strategic independence. Engagement with major powers and de-escalation with neighboring countries are also key drivers, enhancing Iran's potential to foster regional stability.

The structural analysis, supported by an 85% matrix fill rate indicating system stability, effectively mapped the interrelationships among drivers. However, it may be less effective in predicting sudden developments, such as political crises. The bimodal Northeast region, encompassing the development of multilateral relations (a risk variable) and resolution of political crises, exhibits high dynamism, presenting both opportunities and threats. In contrast, independent variables in the Southwest region, such as emerging regional challenges and the expansion of new actors, have limited impact and can be deprioritized in policymaking. Increasing regional influence, with a score of -10, is the most vulnerable driver, heavily dependent on other factors.

REFERENCES

- Winger, J. (2020). Defence Diplomacy. In Oxford Research Encyclopedia of International Studies. Drab, L. (2018). Defence Diplomacy in the Twenty-First Century. Communications: A Quarterly Journal, 17(3).
- Khadafi, B. R. Y. Salahudin, S. & Yumitro, G. (2023). The Art of Defense Diplomacy: How New Forms of Diplomacy are Shaping International Relations. Jurnal Pertahanan Media Informasi ttg Kajian & Strategi Pertahanan yang Mengedepankan Identity Nasionalism & Integrity, 9(1), 53.
- Hajizadeh, S (2020). The Model of the Islamic Republic of Iran's Defense Diplomacy for Enhancing Security and Deepening the Islamic Revolution. Afaq-e Amniyat Scientific Journal, 13(48), 210–254.

شناسایی پیشران‌های سیاسی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران

مسعود مصدق^۱ | حسین کوهساریان^۲ | علی اکبر شادعلی زاده^۳ ✉

۱. استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران. ایمیل: mpazhooh92@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری مدیریت دفاعی، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران. ایمیل: h.kohsarian@casu.ac.ir

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد ژئوپلیتیک، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران. ایمیل: shadalizadealiakbar@gmail.com

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۳/۰۷

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۷/۰۸

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۷/۰۹

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۶/۰۱

کلیدواژه‌ها:

شناسایی،

پیشران‌های سیاسی،

دیپلماسی دفاعی

هدف: پژوهش حاضر که باهدف تبیین و شناسایی پیشران‌های سیاسی و عوامل مؤثر بر دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران انجام گردیده است.

روش‌شناسی: نوع پژوهش حاضر، کاربردی بوده و از نظر ماهیت و شیوه اجرا، یک تحقیق توصیفی-اکتشافی با رویکردی ترکیبی محسوب می‌گردد. فرایند گزینش جامعه آماری به شکل هدفمند صورت پذیرفته و نمونه‌گیری به روش تمام‌شماری انجام شده است. این جامعه شامل ۳۵ نفر از اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌های نیروهای مسلح و اساتید و صاحب‌نظران علوم سیاسی و روابط بین‌الملل با دست‌کم ده سال سابقه خدمت در مشاغل سیاسی، نظامی و راهبردی هست. ابزار جمع‌آوری داده‌ها شامل مطالعات کتابخانه‌ای در منابع علمی و تخصصی، بهره‌گیری از فنون بارش فکری و انجام مصاحبه با خبرگان بوده است.

یافته‌ها: در گام نخست، ۳۸ پیشران شناسایی گردید که پس از ارزیابی توسط جامعه نمونه، ۱۶ پیشران مهم و اثرگذار انتخاب و برای ورود به ماتریس تحلیل اثرات متقابل و نرم‌افزار MicMac تفکیک شدند.

نتایج: نتایج پژوهش نشان داد که دیپلماسی دفاعی تحت تأثیر عوامل پیچیده و متعددی قرار دارد. در این میان، سه پیشران «رفع تهدیدات خارجی»، «مشارکت با سازمان‌های بین‌المللی» و «رفع تحریم‌های اقتصادی» به‌عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر شناسایی شدند. این یافته‌ها حاکی از آن است که دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران، علاوه بر ملاحظات نظامی، به‌شدت تحت تأثیر تحولات سیاسی و اقتصاد بین‌المللی نیز قرار دارد.

استناد: مصدق، مسعود، کوهساریان، حسین و شادعلی زاده، علی اکبر. (۱۴۰۵). شناسایی پیشران‌های سیاسی و

عوامل مؤثر بر دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران. آینده‌پژوهی دفاعی، ۱۱(۴۱)، ۲۶۷-۳۰۶.

DOI: <https://doi.org/10.22034/dfsir.2025.2060188.1916>

ناشر: دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

دیپلماسی دفاعی به‌عنوان یک مفهوم نوین در سیاست‌های بین‌الملل، به‌ویژه از دهه ۱۹۹۰ به بعد، مورد توجه قرار گرفته است. این مفهوم به‌طور خاص به استفاده از کانال‌های نظامی و تخصصی برای ایجاد اعتماد و همگرایی منافع میان کشورها اشاره دارد (وینگر^۱، ۲۰۲۲). دیپلماسی دفاعی، به‌عنوان یک رویکرد استراتژیک، بر بهره‌گیری از سازوکارهای نهادی، تاکتیک‌های راهبردی و کارکردهای عملیاتی به‌منظور تسهیل و تقویت وابستگی متقابل امنیتی و ارتقاء سطح اعتماد میان دولت‌ها تأکید دارد. این مفهوم، در صورت اجرای مؤثر، می‌تواند نقش بسزایی در پیشگیری از وقوع منازعات، مدیریت و حل و فصل اختلافات موجود و همچنین ایجاد چارچوب‌های همکاری امنیتی پایدار در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی ایفا نماید. (Khadafi, ۲۰۲۳). دیپلماسی دفاعی برای حل اختلافات و کاهش خصومت بین کشورهایی با دیدگاه‌ها یا منافع متفاوت مورد استفاده قرار می‌گیرد از این‌رو کشورها می‌توانند از طریق گفتگو و مذاکره به توافقات سودمند دست یابند و از تشدید درگیری جلوگیری کنند. دیپلماسی دفاعی همچنین می‌تواند قوانین بین‌المللی و هنجارهای حقوق بشر را ارتقا دهد، همکاری بین‌المللی و خشونت و درگیری را کمتر و در مقیاس جهانی بهبود بخشد (Oyewole & Duyile, ۲۰۲۱). جمهوری اسلامی ایران، به‌واسطه موقعیت جغرافیایی منحصربه‌فرد خود در منطقه‌ای پرتنش و شکننده، با انزوای استراتژیک و ژئوپلیتیکی حساسی روبرو است. این وضعیت، ایران را در طول تاریخ در معرض انواع تهدیدات، اعم از منطقه‌ای و بین‌المللی، قرار داده است. در چنین شرایطی، ضرورت اتخاذ رویکردهای برنامه‌ریزی‌شده و مدون در قالب بهره‌گیری راهبردی از ظرفیت‌های دیپلماسی دفاعی، امری حیاتی تلقی می‌شود. از این‌رو، این پژوهش به بررسی اهمیت جایگاه و نقش اثربخش دیپلماسی دفاعی می‌پردازد؛ دیپلماسی دفاعی که به‌عنوان پارادایمی راهبردی، به دنبال تعمیق مناسبات جمهوری اسلامی ایران با بازیگران کلیدی در سطوح گوناگون، شامل دولت‌ها، نهادهای بین‌المللی، سازمان‌های منطقه‌ای و قدرت‌های جهانی است. هدف اصلی، تعریف و پیاده‌سازی دیپلماسی دفاعی به‌عنوان رهیافتی نوین در فرایند الگوی دیپلماسی کشور، با اتکا بر

ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل ایران در جهت بهبود روابط و افزایش امنیت و ثبات منطقه‌ای و بین‌المللی است. (حاجی‌زاده، ۱۳۹۹).

دیپلماسی دفاعی به‌عنوان ستون فقرات سیاست خارجی، همواره ابزاری راهبردی برای صیانت از منافع ملی و پیشبرد اهداف ژئوپلیتیکی بوده است. این رویکرد که ریشه در مبانی انقلاب اسلامی دارد، در راستای بسط نفوذ منطقه‌ای و تحکیم پایه‌های نظام سیاسی عمل می‌کند. پس از وقایع جنگ ۱۲ روزه، دیپلماسی دفاعی ایران وارد مرحله‌ای نوین و پیچیده شده است، زیرا محیط راهبردی غرب آسیا با چالش‌ها و تهدیدات تازه‌ای مواجه گشته است. در دوران پس از جنگ، دیپلماسی دفاعی نه‌تنها به‌عنوان ابزاری برای مدیریت بحران، بلکه به‌عنوان راهبردی کلیدی در جهت بازتعریف ثبات منطقه‌ای و مقابله با تهدیدات نوظهور تلقی می‌شود. ایران، با اتکا به ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی خود، همچنان بازیگری تعیین‌کننده در منطقه محسوب می‌شود و نیازمند اتخاذ رویکردهای نوین است. هدف غایی، استقرار نظامی مطلوب و همسو با منافع ملی است، اما در حال حاضر با پیامدهای جنگ و تحولات آرایش قدرت روبرو هستیم. اهداف چندوجهی دیپلماسی دفاعی ایران شامل تضمین منافع ملی در مواجهه با تهدیدات جدید، بازگرداندن ثبات منطقه‌ای، ایجاد اعتماد با کشورهای همسایه، ارتقای توانمندی‌های دفاعی، بهره‌برداری از موقعیت ژئواستراتژیک، گسترش همکاری با شرکای استراتژیک و حمایت از نیروهای همسو در محور مقاومت است. با توجه به افزایش تهدیدات امنیتی و تحولات سریع در یک سال گذشته، بازنگری و طراحی مجدد راهبردهای جامع و انطباق‌پذیر برای دیپلماسی دفاعی ایران امری ضروری است. این راهبردها باید با تحلیل دقیق فرصت‌ها و چالش‌های پدید آمده پس از جنگ و در هماهنگی با عوامل سیاسی مؤثر بر سیاست خارجی ایران تدوین شوند. هدف این پژوهش، شناسایی و تبیین پیشران‌های سیاسی و عوامل کلیدی مؤثر بر دیپلماسی دفاعی ایران است. این مطالعه با بهره‌گیری از رویکرد تحلیلی-توصیفی، در پی درک عمیق‌تر عوامل تعیین‌کننده رفتار سیاست خارجی ایران و پیش‌بینی روندهای آتی آن در این دوره جدید است.

مرور پیشینه و مبانی نظری

مرور پیشینه

بامطالعه و بررسی‌های انجام‌شده در پایگاه‌های اطلاعاتی منابع علمی و نشریات معتبر تحقیقاتی و پژوهشی که به‌طور غیرمستقیم یا مستقیم به موضوع موردنظر پرداخته‌شده، از این‌رو متوجه می‌شود که این روند مرحله‌به‌مرحله صورت گرفته و کارهای انجام‌شده در گذشته، در حقیقت اساس و زیربنای تحقیقات جدید بوده‌اند؛ بنابراین، برخی از منابع و تحقیقات انجام‌شده‌ی مرتبط در این زمینه عبارت‌اند از:

در سال ۱۴۰۰، احمد رضایی در پایان‌نامه کارشناسی به بررسی تأثیر دیپلماسی دفاعی بر تقویت قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران پرداخت. این مطالعه دیپلماسی دفاعی را به‌عنوان مکانیسمی برای تولید قدرت و استفاده صلح‌آمیز از منابع نظامی و دفاعی برای حمایت از اهداف ملی از طریق تعاملات دو یا چندجانبه با سایر کشورها تعریف کرد. یافته‌های رضایی بر کاربرد دیپلماسی دفاعی در فروش محصولات دفاعی، کسب منافع اقتصادی و ایجاد محیطی امن برای حاکمیت تأکید دارد. این پژوهش همچنین به شناسایی نقاط قابل‌بهبود در مفهوم دیپلماسی دفاعی و تبیین ظرفیت‌های آن در حوزه‌های دفاعی، نظامی و اقتصادی پرداخته است. در سال ۱۳۹۵، مینایی، حاجیان، دهقان و جعفرزاده‌پور مقاله‌ای با عنوان شناسایی پیشران‌های اصلی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی انجام دادند. این مطالعه با تمرکز بر آینده‌نگاری استراتژی‌های دفاعی و سیاست خارجی، تنش‌زدایی و اعتمادسازی را به‌عنوان پیشران‌های کلیدی معرفی کرد. این عوامل به‌عنوان عناصر محوری در دیپلماسی دفاعی ایران برای تقویت اعتماد و ثبات در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی شناسایی شدند. در سال ۱۴۰۲، مسعود مصدق، مرجان بدیعی ازنده‌ای، رسول افضلی و محسن مرادیان در پژوهشی به بررسی پیشران‌های اقتصاد سیاسی مؤثر بر قدرت نظامی ایران پرداختند. این مطالعه بر اهمیت قدرت نظامی به‌عنوان رکن اساسی امنیت ملی در برابر تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تأکید کرد. تحلیل این پژوهش شامل عواملی نظیر جغرافیا، استراتژی دفاعی، دکترین نظامی، فناوری، صنایع دفاعی، بودجه و آموزش نیروهای مسلح بود. این مطالعه ۱۴ پیشران کلیدی اقتصاد سیاسی را شناسایی کرد که نقش مهمی در شکل‌دهی به ساختار قدرت نظامی ایران دارند. در سطح بین‌المللی، بودی پرامونو در سال

۲۰۲۰ در مقاله خود به بررسی دیپلماسی دفاعی نیروهای مسلح اندونزی (TNI) و نقش آن در تقویت جایگاه این کشور در نظام چندقطبی جهانی پرداخت. این مطالعه نشان داد که چندقطبی شدن جهان فرصت‌هایی برای اندونزی فراهم کرده تا روابط بهتری ایجاد کند و دیپلماسی دفاعی باید با منافع ملی و ثبات منطقه‌ای هماهنگ باشد. تعامل برنامه‌ریزی‌شده با شرکای استراتژیک برای تقویت توان دفاعی و صنایع مرتبط ضروری دانسته شد. در سال ۱۳۹۷، قاسم علیدوستی و لیلا رحمتی‌پور در مقاله‌ای به رابطه بین دیپلماسی دفاعی و سیاست خارجی را با رویکردی واقع‌گرایانه بررسی کردند. این پژوهش نقش دیپلماسی دفاعی را در تقویت قدرت بازدارندگی از طریق قدرت نرم تحلیل کرد و سه شاخص افزایش ظرفیت اقدام، سازگاری و کارایی را برای سیاست‌گذاری در این حوزه ترسیم نمود. در سال ۲۰۲۳، بینتنگ رمضان یوسف خذافی و همکارانش به بررسی دیپلماسی دفاعی نوین با تأکید بر نقش فناوری و رسانه‌های اجتماعی در شکل‌دهی روابط بین‌الملل پرداختند. این مطالعه با تحلیل ۲۴۴ مقاله علمی نشان داد که دیپلماسی دفاعی به شکل‌های نوینی ظهور کرده و بر تعاملات بین‌المللی، ساخت هنجارها و منافع تأثیر می‌گذارد. این نوع دیپلماسی می‌تواند همکاری‌های امنیتی-دفاعی را تقویت کرده و به کاهش تنش و ارتقای ثبات جهانی کمک کند.

پژوهش حاضر در تلفیق رویکرد ترکیبی (توصیفی-اکتشافی) و شناسایی ۱۶ پیشران کلیدی دیپلماسی دفاعی با استفاده از تحلیل اثرات متقابل و نرم‌افزار MicMac نهفته است. برخلاف مطالعات پیشین که عمدتاً بر جنبه‌های نظری یا شناسایی پیشران‌های کلی تمرکز داشتند، این پژوهش با تأکید بر عوامل سیاسی و اقتصاد بین‌المللی، به‌ویژه چالش‌های اقتصادی، تحریم‌های بین‌المللی ضعف سیاسی و کارکردهای دیپلماسی دفاعی به‌عنوان پیشران‌های اصلی، درک عمیق‌تری از تأثیرات چندوجهی دیپلماسی دفاعی ارائه می‌دهد. این رویکرد ترکیبی، همراه با استفاده از جامعه آماری هدفمند (شامل خبرگان باتجربه) و ابزارهای متنوع جمع‌آوری داده‌ها، امکان تحلیل جامع‌تری از دیپلماسی دفاعی ایران در بستر تحولات جهانی فراهم کرده است.

مبانی نظری پژوهش

پیشران

پیشران‌ها به مجموعه‌ای از عوامل و نیروهای کلیدی اشاره دارند که بر روی دستگاه‌های مختلف تأثیر گذارند. این عوامل می‌توانند به صورت مستقیم یا غیرمستقیم بر اجرای سیستم اثر بگذارند و در نتیجه موجب حرکت یا تغییر مسیر آن شوند (شوارتز، ۱۳۹۰: ۲۲۶). پیشران‌ها شامل مؤلفه‌ها و عواملی هستند که از چند روند یا متغیر تشکیل شده و بر فعالیت یک‌نهاد (سیستم) تأثیر می‌گذارند. این تأثیرات می‌توانند اهداف سیستم را تغییر دهند و در سطح کلان قابل بررسی هستند. پیشران‌های کلیدی معمولاً شامل محرک‌هایی هستند که دامنه تأثیر آن‌ها از رویدادهای مادی، سیاسی، اقتصادی، ایدئولوژیکی و ژئوپلیتیکی ناشی می‌شود. این پیشران‌ها می‌توانند در یک‌زمان مشخص بر مناطق جغرافیایی، مردم، بازار (اقتصاد) و سیاست تأثیرگذار باشند. پیشران‌ها اغلب شامل رویدادهای بزرگ مانند جنگ‌ها، توافق‌نامه‌های تجاری، تحریم‌های اقتصادی، عملکرد اتحادیه‌ها و پیمان‌های سیاسی-امنیتی هستند. این رویدادها می‌توانند به عنوان عوامل محرک در تغییرات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی عمل کنند. پیشران‌ها به عنوان عوامل کلیدی در شکل‌دهی به دستگاه‌ها و فرآیندها، نقش مهمی در تعیین مسیر حرکت آن‌ها ایفا می‌کنند. فهم دقیق این عوامل می‌تواند به تحلیل بهتر وضعیت‌های مختلف کمک کند و راهکارهای مؤثرتری برای مدیریت تغییرات ارائه دهد (مصدق، ۱۴۰۲).

دیپلماسی دفاعی

دیپلماسی اولین خط دفاع و دفاع، آخرین خط دیپلماسی است (قاسمی، ۱۳۹۹). اصطلاح دیپلماسی دفاعی که پدیده‌های نسبتاً جدید به شمار می‌آید، در پی دگرگونی‌های پس از دوران جنگ سرد، به منظور تبیین وظایف و نقش‌های نوین نیروهای مسلح و رهبران وزارتخانه‌های دفاع در عرصه بین‌المللی مطرح شد. با این حال، این مفهوم فراتر از صرفاً بسط دیپلماسی نظامی سنتی است و رویکردی جامع‌تر را در برمی‌گیرد. به دلیل نبود یک تعریف جهانی و مورد اجماع برای دیپلماسی دفاعی، هر کشور بر اساس چارچوب‌های سیاست امنیتی خاص خود، تفاسیر و کاربردهای متفاوتی از این مفهوم ارائه می‌دهد. این انعطاف‌پذیری سبب شده است که محتوای دیپلماسی دفاعی در روابط بین‌الملل بسیار متنوع و انطباق پذیر باشد (Drab, ۲۰۱۸).

دیپلماسی دفاعی یکی از راه‌های کسب منافع و امنیت ملی محسوب می‌شود. این مفهوم به معنای کاربرد دیپلماسی در حوزه دفاع به منظور بالابردن سطح تعاملات همکاری جویانه

کشورها و جایگزین کردن ثبات به جای تنش است؛ بنابراین دیپلماسی دفاعی یک رویکرد ثبات محور که علاوه بر پیشبرد سیاست‌های کلان ملی می‌تواند زمینه مناسبی برای مدیریت بحران و محیط امنیتی جدید به شمار رود (مهربانی، ۱۴۰۱). دیپلماسی دفاعی دربرگیرنده فعالیت‌هایی مانند انجام گفت‌وگوهای امنیتی، راهبردهای امنیتی و سطح بالا، تبادل‌های نظامی و آموزش حرفه‌ای نظامی، واردات و صادرات تسلیحات و تجهیزات نظامی، تمرین‌ها و رزمایش‌های نظامی و دفاعی مشترک از سوی کشورهای هم‌پیمان را دربر می‌گیرد. دیپلماسی دفاعی به‌مثابه ساز کاری نقش مهمی را در نیل به هدف‌های سیاست‌های امنیتی یا خارجی کشورها ایفا می‌کند (Bishoyi, ۲۰۱۱: ۶۴). دیپلماسی دفاعی نه تنها یک ابزار برای پیشبرد منافع ملی است، بلکه یک رویکرد برای ایجاد تفاهم و تعامل پایدار میان قدرت‌ها به شمار می‌رود. این مدل از دیپلماسی، بر همکاری‌های دفاعی، تبادل اطلاعات، آموزش مشترک و گفتگوهای استراتژیک تأکید دارد تا به جای تهدید، زمینه‌های مشترک همکاری و اعتماد متقابل را تقویت کند. این رویکرد، درنهایت به کاهش تنش‌ها، مدیریت بحران‌ها و حفظ ثبات منطقه‌ای و جهانی کمک می‌کند. درنتیجه، دیپلماسی دفاعی نشان می‌دهد که قدرت نظامی نه تنها ابزاری برای جنگ، بلکه ابزاری برای صلح و جلوگیری از منازعه نیز هست (رنج‌کش و گرامیان، ۱۴۰۱).

دیپلماسی دفاعی چندجانبه و دوجانبه و اهداف آن برای جمهوری اسلامی ایران

دیپلماسی دفاعی چندجانبه به‌عنوان یکی از ابعاد مهم دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران، نقش کلیدی در تحقق اهداف امنیتی و استراتژیک کشور دارد. در دنیای پیچیده و متغیر امروز، امنیت ملی فقط به توان نظامی متعارف محدود نمی‌شود، بلکه نیازمند تعاملات دیپلماتیک و همکاری‌های چندجانبه با سایر کشورهای جهان است. جمهوری اسلامی ایران به‌واسطه موقعیت ژئوپلیتیکی خود در خاورمیانه، با مجموعه‌ای از چالش‌ها و فرصت‌های امنیتی روبه‌رو است. دیپلماسی دفاعی چندجانبه به جمهوری اسلامی ایران امکان می‌دهد تا از طریق همکاری با کشورها و سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی نه تنها به تقویت امنیت ملی بپردازد، بلکه در کاهش تنش‌ها و حل و فصل مسالمت‌آمیز منازعات منطقه‌ای نیز نقش‌آفرینی کند. این رویکرد، به تهران اجازه می‌دهد تا با تشکیل اتحادیه‌های دفاعی و توافق‌نامه‌های امنیتی، نه تنها نشانه‌ای از رویکرد متوازن در حوزه سیاست خارجی باشد، بلکه امنیت پایدار و توسعه پایدار منطقه‌ای و بین‌المللی را نیز تسهیل کند. از این‌رو، دیپلماسی دفاعی چندجانبه بخشی ضروری از راهبرد کلان جمهوری اسلامی ایران در رسیدن به ثبات و امنیت بلندمدت است. حال با توجه به شرایط

کنونی جهان که در حال تشکیل یک نظم نوین جهانی است دیپلماسی دفاعی چندجانبه برای جمهوری اسلامی ایران، به‌عنوان بخشی از استراتژی کلی امنیت ملی و سیاست خارجی، دارای اهداف متعدد و مهمی است. در زیر به برخی از این اهداف اشاره می‌شود (مطلبی، ۱۴۰۰).

تقویت همکاری‌های منطقه‌ای

برای دستیابی به اقتدار و ثبات راهبردی، هر کشوری نیازمند توسعه روابط چندوجهی در حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی با کنشگران بین‌المللی، به‌ویژه کشورهای همسایه، است. دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران باهدف صیانت از امنیت ملی و تقویت ثبات منطقه‌ای، بر پایه گسترش همکاری‌های نظامی و امنیتی با همسایگان طراحی شده است. این راهبرد، در پی ایجاد چارچوبی چندجانبه برای همکاری در منطقه‌ای با تنش‌ها و منازعات پیچیده است. با توجه به موقعیت ژئواستراتژیک ایران در حوزه خلیج فارس و هم‌جواری با کشورهای عربی، ناامنی این کانون حیاتی انرژی - که ریشه‌های اقتصادی، سیاسی و امنیتی دارد - به زیان قدرت‌های جهانی و کشورهای منطقه است. تحقق امنیت پایدار در خلیج فارس مستلزم مشارکت فعال کشورهای منطقه و هم‌افزایی با اهداف راهبردی جهانی است (بیگی و همکاران، ۱۴۰۳). به نظر می‌رسد که در دوره حاضر با برقراری و نشست گروه‌های مختلف دوطرفه بین ایران و کشورهای عربی-اسلامی، می‌توان به افق روشن در روابط ایران با کشورهای عربی دست یافت. در این زمینه، ایران اصلح است به تدوین یک دستور کار ژئوپلیتیکی بپردازد که هم جوابگوی مشکلات منطقه‌ای باشد و هم مسائل جهانی. در راستای چنین دستور کار ژئوپلیتیکی است که وحدت و امنیت حوزه خلیج فارس به‌خوبی حفظ خواهد شد. مجموعه امنیتی منطقه‌ای خاورمیانه به‌عنوان یک ساختار پیچیده و وابسته متقابل، شامل کشورهای مختلف از مراکش تا ایران است و به‌طور خاص شامل دولت‌های عرب و اسرائیل می‌شود. بیداری اسلامی به‌عنوان یک پدیده مهم در جهان اسلام، فرصت‌های متعددی را برای ایجاد نظم منطقه‌ای فراهم کرده است. این پدیده نه‌تنها به تحولات سیاسی در کشورهای اسلامی منجر شده، بلکه به شکل‌گیری یک گفت‌وگوی جدید در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی نیز کمک کرده است. سیاست منطقه‌ای ایران پس از بهار عربی نه‌تنها بر اساس نیازهای داخلی بلکه تحت تأثیر تحولات بین‌المللی و رقابت‌های منطقه‌ای شکل گرفته است. این تغییرات نشان‌دهنده یک استراتژی پیچیده است که هدف آن حفظ قدرت و نفوذ ایران در یک محیط متغیر و چالش‌برانگیز است (ذوالفقاری و فرهادی، ۱۳۹۵).

در پی وقایع موسوم به بهار عربی، جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک کنشگر مؤثر در عرصه تحولات غرب آسیا، راهبرد توسعه نفوذ و تحکیم محور مقاومت را در دستور کار قرارداد. این رویکرد که باهدف ایجاد توازن در برابر قدرت‌های رقیب و تضمین منافع امنیتی منطقه‌ای ایران اتخاذ شد، به تعمیق همکاری‌های فی‌مابین با بازیگران همسو در کشورهای سوریه، عراق و یمن انجامید. در پرتو تحولات اخیر و دگرگونی‌های ژئوپلیتیکی منطقه، رویکرد سیاست خارجی ایران دستخوش تغییراتی شده است. علی‌رغم تداوم تأکید بر تقویت محور مقاومت، دیپلماسی ایران به سمت تنش‌زدایی و برقراری مناسبات همکاری با برخی کشورهای منطقه، ازجمله آن دسته که پیش‌تر دیدگاه‌های متفاوتی داشتند، گرایش یافته است. این تعدیل در رویکرد، هم‌زمان با تحولات بین‌المللی و ضرورت تمرکز بر چالش‌های اقتصادی و داخلی، ایران را به سمت اتخاذ سیاست خارجی محتاطانه‌تر و چندوجهی‌تر سوق داده است. در سطح بین‌المللی، ایران ضمن حفظ و تعمیق همکاری‌های راهبردی با فدراسیون روسیه و جمهوری خلق چین، درصدد گسترش تعاملات با سایر قدرت‌های نوظهور و بازیگران منطقه‌ای است. این تلاش‌ها در چارچوب تحقق نظم جهانی چندقطبی و کاهش وابستگی به قدرت‌های سنتی صورت می‌پذیرد. درمجموع، تحولات جاری منطقه‌ای و جهانی، ایران را به بازنگری در استراتژی‌های خود و اتخاذ رویکردی انعطاف‌پذیرتر در راستای صیانت از منافع ملی و ارتقاء جایگاه منطقه‌ای و بین‌المللی رهنمون ساخته است (مسعود نیا، ۱۳۹۷).

تعامل با قدرت‌های بزرگ

تعامل با قدرت‌های بین‌المللی یکی از الگوهای رفتاری خاص در چارچوب سیاست خارجی است که کشورها را به سمت تعامل و پیشرفت سوق می‌دهد. جمهوری اسلامی ایران با رویکرد تجدیدنظر طلبانه در سیاست خارجی خود که در طول سال‌های بعد از انقلاب اسلامی ایران با فراز نشیب‌هایی درصدد ایجاد بحران‌ها و چالش‌هایی در تغییر در نظام بین‌الملل بوده است؛ که در مقابل ساختار نظام بین‌الملل نیز از طریق نظم‌های حاکم که با جدیت بسیار موانع و چالش‌های بسیاری در مقابل کشور قرار داده است که به‌طور کلی کشور ایران را در رسیدن به مقاصد، آمال و راهبردهای خود ازجمله تبدیل‌شدن به یک قدرت منطقه‌ای با چالش‌ها و دشواری‌هایی روبه‌رو کرده است (سمیعی اصفهانی و امیر بیک، ۱۳۸۸). دیپلماسی دفاعی ایران به‌طور جدایی‌ناپذیری با دیپلماسی سیاسی این کشور پیوند خورده است. در طول سده گذشته، سیاست خارجی ایران بر سه رویکرد اصلی استوار بوده است: نگاه به غرب (نظیر تلاش برای

کاهش تحریم‌ها در دوره برجام)، نگاه به شرق (از طریق تقویت روابط با چین و روسیه برای مقابله با انزوای بین‌المللی) و نه شرقی، نه غربی (با تأکید بر حفظ استقلال استراتژیک پس از انقلاب ۱۳۵۷). دیپلماسی دفاعی ایران از منظر نظری با اصل «نه شرقی، نه غربی» هم‌راستا است، اما در عمل، تحت تأثیر فشارهای ناشی از تحریم‌های غربی، به رویکرد نگاه به شرق متمایل شده است. این گرایش از طریق ایجاد ائتلاف‌های نظامی موقت با قدرت‌های شرقی نظیر روسیه و چین، به کاهش تنهایی استراتژیک ایران یاری رسانده است. در مقابل، رویکرد نگاه به غرب پس از ناکامی توافق برجام تضعیف‌شده و از اولویت خارج شده است. این تحولات، دیپلماسی دفاعی ایران را به سمت استراتژی‌های بازدارنده و تعامل محدود با شرق سوق داده‌اند، درحالی‌که از وابستگی کامل به قدرت‌های جهانی پرهیز می‌شود. این رویکرد امکان مدیریت تهدیدات خارجی و حفظ استقلال استراتژیک ایران را در محیط بین‌المللی پیچیده فراهم می‌سازد.

توسعه همکاری‌های دفاعی و نظامی با سایر کشورها

همکاری‌های نظامی که بالاترین سطح همکاری میان کشورهاست، تنها زمانی ممکن است که توافق‌های سیاسی و اقتصادی حداقلی وجود داشته باشد. اتحادهای نظامی، باهدف مقابله با تهدیدات مشترک، ابزاری کلیدی برای تضمین امنیت ملی هستند و مهم‌ترین عامل سازنده آن‌ها، درک مشترک از یک تهدید است. در منطقه خاورمیانه، پیمان‌های دفاعی متعددی شکل گرفته‌اند اما به دلیل عدم وجود تهدید مشترک و استفاده ابزاری از آن‌ها، ناکام مانده‌اند. شرایط امروز منطقه با ظهور تهدیدات مشترک، موجب شده تا این پیمان‌ها کارکردی منطقه‌ای یافته و نقشی اساسی در تحولات امنیتی منطقه ایفا کنند. این پیمان‌ها، با ایجاد «معمای امنیتی» و بر هم زدن موازنه قوا، تهدیدی جدی علیه امنیت ملی ایران هستند. در چنین شرایطی، برخی پیشنهاد می‌کنند که یک پیمان دفاعی مشترک میان کشورهای اسلامی، می‌تواند با تقویت بازدارندگی و همبستگی، به مقابله با این چالش‌ها کمک کند و نقشی تثبیت‌کننده داشته باشد (دیوسالار، ۱۳۹۵).

تقویت همکاری‌های بین‌المللی

جهانی‌شدن با حذف مرزهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، پویایی‌های قدرت و دیپلماسی را بازآرایی کرده و ژئواکونومی را در کنار ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی به‌عنوان عاملی تعیین‌کننده

در توسعه‌یافتگی کشورها برجسته ساخته است. تحقق توانمندی اقتصادی در عصر کنونی، مستلزم تعامل سازنده با اقتصاد جهانی و تقویت دیپلماسی اقتصادی از طریق تأسیس نهادهای تخصصی و توسعه زیرساخت‌های داخلی است. ایران، با موقعیت ژئواستراتژیک خود به‌عنوان کانون ارتباطی منطقه‌ای برای کشورهای فارسی‌زبان و آسیای میانه، از پتانسیل‌های قابل‌توجهی در حوزه ترانزیت و جذب سرمایه‌گذاری برخوردار است. در بستر بحران‌های نوظهور نظم جهانی، دیپلماسی دفاعی به‌عنوان راهبردی محوری برای صیانت از حاکمیت ملی در برابر تهدیدات خارجی و نفوذ سیاسی-فرهنگی عمل می‌کند. این دیپلماسی، از طریق تقویت پیوندهای میان سازمان‌های نظامی کشورها، محیط امنیتی را بهبود بخشیده و با هم‌افزایی منطقه‌ای، تهدیدات بالفعل را به بالقوه تبدیل کرده، کانون تهدید را از نظر مکانی دور ساخته و پایگاه‌ها یا پیمان‌های نظامی تهدیدکننده را تضعیف می‌نماید. مدیریت راهبردی محیط پیرامونی از طریق دیپلماسی دفاعی، نقشی تعیین‌کننده در تحکیم امنیت ملی و ارتقای جایگاه ژئوپلیتیکی ایران در غرب آسیا ایفا می‌کند (جعفری و همکاران، ۱۳۹۵). تقویت همکاری‌های بین‌المللی یکی از اهداف اصلی دیپلماسی است که به ایجاد و توسعه روابط مثبت میان کشورها در زمینه‌های مختلف کمک می‌کند. این همکاری‌ها نه‌تنها به بهبود وضعیت جهانی کمک می‌کنند بلکه به حل چالش‌های مشترک نیز می‌انجامند. تحریم‌های بین‌المللی، به‌ویژه در ابعاد اقتصادی و نظامی، توانایی جمهوری اسلامی ایران را در پیشبرد اهداف دیپلماسی دفاعی خود به‌شدت محدود ساخته‌اند. این محدودیت‌ها که از سال‌ها پیش اعمال شده‌اند، چالش‌های چندوجهی و عمیقی را در مسیر سیاست خارجی و امنیتی کشور ایجاد کرده‌اند. ازجمله تأثیرات این تحریم‌ها، کاهش چشمگیر همکاری‌های نظامی و امنیتی ایران با شرکای بین‌المللی است. این امر، دسترسی به فناوری‌های پیشرفته دفاعی، تبادل اطلاعات راهبردی و شرکت در رزمایش‌های مشترک را برای ایران دشوار کرده است. در بعد توانمندی‌های دفاعی، تحریم‌ها از طریق دشوارسازی دسترسی به قطعات یدکی و فناوری‌های نوین، نگهداری و به‌روزرسانی تجهیزات نظامی موجود را با موانع جدی روبرو ساخته‌اند. این وضعیت، بر کارایی عملیاتی نیروهای مسلح و حفظ سطح آمادگی دفاعی تأثیر منفی گذاشته و این امر باعث کاهش قدرت چانه‌زنی دیپلماتیک ایران در مذاکرات بین‌المللی، به‌ویژه در موضوعات حساس دفاعی و امنیتی شده‌اند.

افزایش رقابت‌های منطقه‌ای

منطقه غرب آسیا در سال‌های اخیر شاهد تشدید رقابت‌های ژئوپلیتیک و افزایش نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای، به‌ویژه جمهوری اسلامی ایران، جمهوری ترکیه و پادشاهی عربستان سعودی بوده است. این رقابت فراتر از ابعاد صرفاً نظامی و سیاسی، به حوزه اقتصاد نیز گسترش یافته و ساختار قدرت در این منطقه را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. در این چارچوب رقابتی، عربستان سعودی باهدف ایجاد موازنه قوا در برابر ایران، به دنبال تقویت توانمندی‌های نظامی خود از طریق دستیابی به فناوری‌های پیشرفته، ازجمله فناوری هسته‌ای، است (درج، ۱۳۹۸). علاوه بر این، تلاش‌های ریاض برای عادی‌سازی روابط با اسرائیل به‌عنوان یک عامل جدید در معادلات منطقه‌ای، به‌طور بالقوه می‌تواند ائتلاف‌های جدیدی علیه منافع ایران شکل دهد. در سوی دیگر، ترکیه و عربستان به دنبال افزایش نفوذ خود در کشورهای همسایه ایران، به‌خصوص عراق و سوریه هستند که این امر می‌تواند موقعیت و عمق استراتژیک ایران در این مناطق را با چالش مواجه سازد. این رقابت‌های پیچیده نظامی، سیاسی و اقتصادی، چالش‌های جدی را برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ایجاد کرده است. مواجهه با این چالش‌ها مستلزم تدوین و اجرای استراتژی‌های جامع و مؤثر به‌منظور حفظ و تقویت منافع ملی در محیط پویای منطقه‌ای است. این وضعیت نیازمند تحلیل عمیق و دقیق برای مدیریت ریسک‌های احتمالی و تضمین ثبات در سیاست‌های منطقه‌ای ایران است (شادعلیزاده و همکاران، ۱۴۰۳).

روش‌شناسی؛

این پژوهش باهدف کاربردی و روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. برای شناسایی عوامل سیاسی مؤثر بر دیپلماسی دفاعی ایران، از منابع مختلفی مانند اسناد و مدارک و منابع کتابخانه‌ای بهره گرفته شده است. روش تحقیق ترکیبی از مرور منابع، نظرسنجی از متخصصان و تحلیل ماتریس متقاطع (تحلیل ساختاری) بوده است. این روش به شناسایی متغیرها و روندهای مهم کمک کرده و به دنبال تعیین عوامل کلیدی برای درک دیدگاه‌های ذینفعان در مورد رفتارهای پیچیده سیستم است. تحلیل ساختاری با استفاده از ماتریس ارتباط، پیوندی بین عقاید ایجاد کرده و روابط بین متغیرها و درنهایت عوامل کلیدی مؤثر در تحول سیستم را مشخص می‌کند. نرم‌افزار مورد استفاده در این تحلیل، با توجه به ساختار متغیرها، شاخص‌ها و عوامل مهم را شناسایی و اولویت‌بندی می‌کند.

خروجی این تحلیل، روابط بین متغیرها را در قالب ماتریس اثرات مستقیم (MDI) و ماتریس روابط غیرمستقیم (MII) به همراه نمودارهای مرتبط نشان می‌دهد که درک ساده‌تری از ساختار سیستم را ممکن می‌سازد.

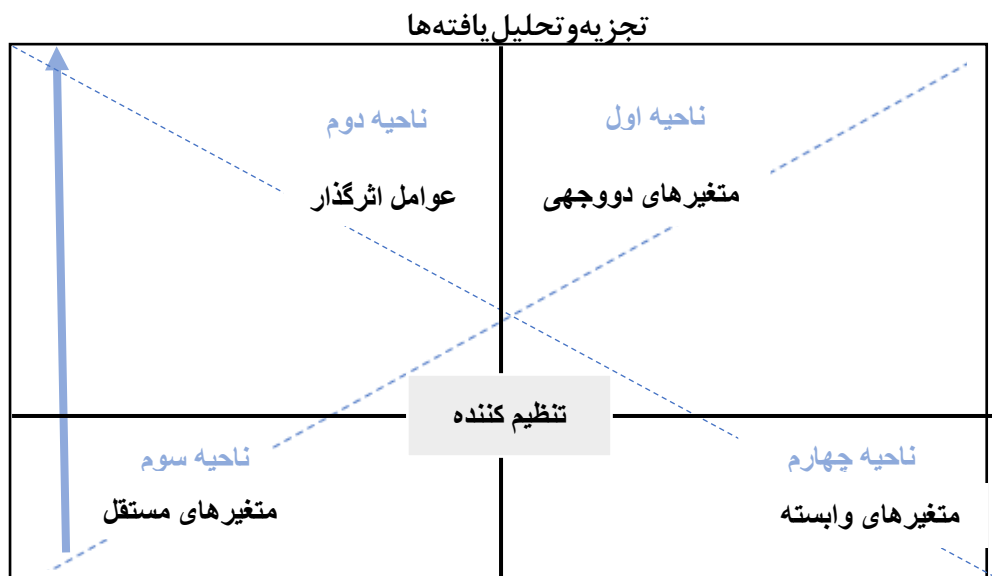
در ماتریس اثرات مستقیم، هر خانه با مقداری بین ۰ تا ۳ نشان‌دهنده میزان تأثیر یک متغیر بر دیگری است. عدد ۰ به معنای بی‌تأثیری و عدد ۳ نمایانگر تأثیرگذاری زیاد است (Ghaffari Dolama et al, ۲۰۲۳). برای سنجش میزان تأثیرگذاری یک متغیر خاص بر دیگر متغیرها، مجموع مقادیر موجود در ردیف مربوط به آن متغیر در ماتریس محاسبه می‌شود. همچنین، برای ارزیابی میزان تأثیرپذیری همان متغیر از سایر متغیرها، مجموع مقادیر ستون مربوط به آن متغیر به دست می‌آید. با این محاسبات، برای هر متغیر یک امتیاز تعیین شده و با مرتب‌سازی این امتیازها، اهمیت نسبی هر متغیر مشخص می‌گردد. این فرایند محاسباتی با روابط ریاضی خاصی نشان داده می‌شود.

$$I_k + I_k + \sum_{i=1}^n (m_{ij} \text{ (} k = 1, 2, 3 \dots n \text{)})$$

$$\sum_{i=1}^n (m_{ij} \text{ (} k = 1, 2, 3 \dots n \text{)})$$

برای سنجش میزان تأثیرگذاری غیرمستقیم متغیرها، روش رایج شامل ضرب چندباره ماتریس اثرات مستقیم در خودش است. پس از هر ضرب ماتریسی، مجموع تأثیرات ردیفی و ستونی محاسبه‌شده و بر اساس آن، اهمیت متغیرها رتبه‌بندی می‌شود. نرم‌افزارهایی مانند میک‌مک در حوزه آینده‌پژوهی این فرآیند را آسان می‌کنند. این نرم‌افزار با استفاده از یک الگوریتم، جایگاه هر متغیر را بر اساس میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن در نمودارهای جداگانه نشان می‌دهد. درک این نمودارها با توجه به محورهای «تأثیرگذاری» و «تأثیرپذیری» ساده‌تر می‌شود. فضای دوبعدی این نرم‌افزار به تحلیلگران کمک می‌کند تا نقش و جایگاه هر متغیر را در سیستم مورد مطالعه ارزیابی کنند. (Pazera et al, ۲۰۲۳: ۳).

این پژوهش با استفاده از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی (مصاحبه و پنل خبرگی) به گردآوری داده‌ها پرداخته است. جامعه آماری شامل ۳۵ نفر از متخصصان نظامی با نمونه‌گیری هدفمند و تمام‌شمار است. تحلیل داده‌ها شامل تهیه ماتریس $n \times n$ و تحلیل اثر متقابل برای شناسایی و اولویت‌بندی پیشران‌های سیاسی مؤثر بر دیپلماسی دفاعی ایران با توجه به تهدیدهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است.

شکل (۱) پراکنش انواع متغیرها و تفسیر پیشران‌های پژوهش در محیط نرم‌افزار میک مک در گام نخست، با استفاده از رویکرد مصاحبه، بررسی اسناد و مدارک کتابخانه‌ای و نیز تحلیل محتوای خبرگان، مجموعاً ۳۶ پیشران کلیدی شناسایی شدند (مطابق جدول ۲). این پیشران‌ها، با در نظر گرفتن تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، نقش بسزایی در صنایع دفاعی کشور ایفا می‌کنند و به‌منظور جایگذاری در ماتریس تحلیل اثرات متقابل، مورد استفاده قرار گرفتند. اهمیت هر یک از این مؤلفه‌ها با جمع‌آوری نظرات متخصصان و امتیازدهی به آن‌ها تعیین شد. در این راستا، از میانگین امتیازات کسب‌شده به‌عنوان شاخص اهمیت هر مؤلفه استفاده گردید. در این مرحله، نظرات ۱۳ نفر از صاحب‌نظران و کارشناسان حوزه مربوطه جمع‌آوری شد.

جدول (۱) پیشران‌های اولیه شناسایی شد

مؤلفه‌های اثرگذار
پیشبرد اهداف ملی (A۱)، رفع تحریم‌های اقتصادی (A۲)، ایجاد تفاهم و تعامل با قدرت‌ها (A۳)، پیشگیری از وقوع جنگ (A۴)، کاهش تنش با همسایگان (A۵)، رفع چالش‌ها (A۶)، حفظ صلح منطقه‌ای و بین‌المللی (A۷)، حفظ استقلال و تمامیت ارضی (A۸)، توسعه روابط دوجانبه (A۹)، اشتراک‌گذاری تجارب و دانش (A۱۰)، مذاکرات (A۱۱)، پیمان‌های منطقه‌ای (A۱۲)، اتحادیه‌های دفاعی (A۱۳)، همکاری‌های دفاعی (A۱۴)، تبادلات اطلاعات و فناوری (A۱۴)، توسعه روابط چندجانبه (A۱۵)، ایجاد امنیت جمعی و ثبات جهانی (A۱۶)، تبدیل تهدیدها به فرصت (A۱۷ حل بحران‌های سیاسی)، (A۱۸)، حمایت از محور مقاومت (A۱۹)، همکاری با همسایگان (A۲۰)، توانمندی نظامی (A۲۱)، کاهش منازعه با همسایگان (A۲۲)، ایجاد روابط دوستانه با دولت‌های عربی اسلامی (A۲۳)، تجانس نظام‌های سیاسی (A۲۴)، کاهش نابسامانی سیاسی در منطقه (A۲۵)، چالش‌های نوظهور منطقه‌ای (A۲۶)، توافق‌نامه‌های امنیتی (A۲۷)، صلح منطقه‌ای (A۲۸)، تعامل با قدرت‌های بزرگ (A۲۹)، پیشگیری از منازعه و درگیری (A۳۰)، رفع تحریم‌های اقتصادی (A۳۱)، سیاست به سمت شرق (A۳۲)، رفع تهدیدات خارجی تهدیدات خارجی (A۳۳)، بازیگران جدید منطقه‌ای (A۳۴)، تحکیم و تقویت امنیت ملی (A۳۵)، تقویت روابط اقتصادی (A۳۶)، مشارکت فعال با سازمان‌های بین‌المللی (A۳۷)، افزایش نفوذ منطقه‌ای (A۳۸).

یافته‌های تحقیق

پس از مشخص شدن مؤلفه‌های اولیه به‌منظور سنجش و ارزیابی آن‌ها با تهیه پرسشنامه محقق ساخت در قالب ۳۸ سؤال و با بهره‌گیری از طیف لیکریت کاملاً موافقم (۵)، موافقم (۴)، نظری ندارم (۳)، مخالفم (۲)، کاملاً مخالفم (۱)، با استفاده از تحلیل استنباطی و رتبه‌بندی مؤلفه‌ها بر اساس نظر خبرگان ۱۸ پیشران کلیدی تعیین گردید تا توسط تحلیل ماتریس تحلیل تأثیر متقابل موردبررسی قرار گیرد. ضرایب اختصاص شده به مؤلفه‌ها به‌منظور سهولت انجام تحلیل‌ها است. (جدول ۳).

جدول شماره (۲) نظرات جامعه نمونه در رابطه با مؤلفه‌های احصاء شده

مؤلفه‌های احصاء شده	میزان توافق					جمع	میانگین	واریانس	ضریب پراکندگی	آماره آزمون دو- آماره آزمون خی	ضریب توافقی
	کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالقم	کاملاً مخالفم						
A _۱	۱۶	۱۰	۵	۳	۱	۳۵	۴.۰۶	۱.۲۰	۰.۲۷	۵.۷۲	۰.۱۳
A _۲	۱۸	۱۳	۴	۰	۰	۳۵	۴.۴۰	۰.۴۷	۰.۱۶	۱۲.۱۰	۰.۰۸
A _۳	۲۸	۷	۰	۰	۰	۳۵	۴.۸۰	۰.۱۶	۰.۰۸	۲۶.۶۲	۰.۰۴
A _۴	۱۹	۱۱	۲	۰	۰	۳۵	۴.۴۰	۰.۵۳	۰.۱۶	۱۱.۴۲	۰.۰۸
A _۵	۲۱	۱۱	۲	۰	۰	۳۵	۴.۴۳	۰.۳۷	۰.۱۴	۱۳.۸۹	۰.۰۷
A _۶	۱۷	۱۲	۵	۱	۰	۳۵	۴.۲۹	۰.۶۶	۰.۱۹	۹.۳۵	۰.۰۹
A _۷	۱۷	۱۳	۴	۱	۰	۳۵	۴.۳۱	۰.۶۲	۰.۱۸	۹.۹۱	۰.۰۹
A _۸	۲۰	۱۲	۳	۰	۰	۳۵	۴.۴۹	۰.۴۲	۰.۱۴	۱۳.۵۴	۰.۰۷
A _۹	۲۲	۱۰	۱	۱	۱	۳۵	۴.۴۶	۰.۸۲	۰.۲۰	۹.۵۲	۰.۱۰
A _{۱۰}	۱۳	۱۷	۰	۴	۱	۳۵	۴.۰۶	۱.۰۸	۰.۲۶	۶.۰۱	۰.۱۳
A _{۱۱}	۱۶	۱۱	۷	۱	۰	۳۵	۴.۲۰	۰.۷۳	۰.۲۰	۸.۳۰	۰.۱۰
A _{۱۲}	۱۷	۹	۶	۳	۰	۳۵	۴.۱۴	۰.۹۸	۰.۲۴	۶.۸۳	۰.۱۲
A _{۱۳}	۱۴	۱۲	۸	۱	۰	۳۵	۴.۱۱	۰.۷۳	۰.۲۱	۷.۷۲	۰.۱۰
A _{۱۴}	۲۳	۹	۳	۰	۰	۳۵	۴.۷۵	۰.۴۲	۰.۱۴	۱۴.۴۱	۰.۰۷
A _{۱۵}	۲۱	۱۰	۴	۰.۱	۰	۳۵	۴.۴۹	۰.۴۸	۰.۱۵	۱۲.۷۱	۰.۰۸
A _{۱۶}	۱۴	۱۳	۶	۱	۱	۳۵	۴.۰۹	۰.۹۴	۰.۲۴	۶.۶۴	۰.۱۲
A _{۱۷}	۱۵	۱۰	۵	۳	۰	۳۵	۴.۱۲	۰.۹۶	۰.۲۴	۶.۵۹	۰.۱۲
A _{۱۸}	۱۸	۱۴	۲	۱	۰	۳۵	۴.۴۰	۰.۵۳	۰.۱۶	۱۱.۴۲	۰.۰۸
A _{۱۹}	۱۴	۱۵	۵	۱	۰	۳۵	۴.۲۰	۰.۶۲	۰.۱۹	۹.۰۴	۰.۰۹

ضریب توافقی	آماره آزمون خی-مربع	آماره آزمون	ضریب پراکندگی	واریانس	میانگین	جمع	میزان توافق					مؤلفه‌های احصاء شده
							کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	
۰.۱۱	۱۴.۲۸	۷.۵۲	۰.۲۲	۰.۸۱	۴.۱۴	۳۵	۱	۰	۶	۱۴	۱۴	A ۲۰
۰.۰۸	۲۳.۵۹	۱۲.۴۹	۰.۱۵	۰.۴۸	۴.۴۶	۳۵	۰	۰	۴	۱۱	۲۰	A ۲۱
۰.۱۲	۱۰.۷۷	۵.۶۷	۰.۲۵	۰.۹۷	۳.۹۴	۳۵	۱	۲	۶	۱۵	۱۱	A ۲۲
۰.۰۶	۳۵.۰۵	۱۸.۴۵	۰.۱۱	۰.۲۸	۴.۶۶	۳۵	۰	۰	۱	۱۰	۲۴	A ۲۳
۰.۱۴	۱۱.۰۳	۵.۸۱	۰.۲۷	۱.۲۲	۴.۰۹	۳۵	۲	۱	۵	۱۱	۱۶	A ۲۴
۰.۱۲	۱۳.۱۸	۶.۹۴	۰.۲۳	۰.۹۰	۴.۱۱	۳۵	۱	۱	۵	۱۴	۱۴	A ۲۵
۰.۱۰	۱۶.۴۱	۸.۶۴	۰.۲۱	۰.۷۸	۴.۲۹	۳۵	۱	۱	۱	۱۶	۱۶	A ۲۶
۰.۰۶	۳۳.۹۵	۱۷.۸۷	۰.۱۲	۰.۲۹	۴.۶۳	۳۵	۰	۰	۱	۱۱	۲۳	A ۲۷
۰.۱۲	۱۲.۷۴	۶.۷۳	۰.۲۴	۰.۹۶	۴.۱۱	۳۵	۰	۳	۶	۱۰	۱۶	A ۲۸
۰.۱۱	۱۴	۷.۳۷	۰.۲۳	۰.۸۸	۴.۱۷	۳۵	۱	۱	۴	۱۴	۱۵	A ۲۹
۰.۱۰	۱۷.۹۵	۹.۵۴	۰.۲۰	۰.۷۵	۴.۴۰	۳۵	۰	۲	۳	۹	۲۱	A ۳۰
۰.۱۳	۱۰.۶۵	۵.۵۹	۰.۲۶	۱.۰۶	۳.۹۷	۳۵	۱	۲	۷	۱۲	۱۳	A ۳۱
۰.۰۷	۲۸.۸۰	۱۵.۱۶	۰.۱۳	۰.۳۶	۴.۵۴	۳۵	۰	۰	۲	۱۲	۲۱	A ۳۲
۰.۰۹	۱۷.۷۶	۹.۳۵	۰.۱۹	۰.۶۶	۴.۲۹	۳۵	۰	۱	۵	۱۲	۱۷	A ۳۳
۰.۰۸	۲۳.۰۲	۱۲.۱۲	۰.۱۶	۰.۵۵	۴.۵۱	۳۵	۰	۱	۲	۱۵	۱۸	A ۳۴
۰.۱۳	۱۱.۹۷	۶.۳۰	۰.۲۶	۱.۱۵	۴.۱۴	۳۵	۱	۳	۳	۱۱	۱۷	A ۳۵
۰.۱۳	۱۱.۶۴	۶.۱۵	۰.۲۷	۱.۲۱	۴.۱۴	۳۵	۱	۳	۴	۹	۱۸	A ۳۶

مؤلفه‌های احصاء شده	میزان توافق					جمع	میانگین	واریانس	ضریب پراکندگی	آماره آزمون	آماره آزمون خی	ضریب توافقی
	کاملاً موافقم	مواقفم	نظری ندارم	مخالقم	کاملاً مخالفم							
A ۳۷	۱۷	۱۵	۳	۰	۰	۳۵	۴.۴۰	۰.۴۱	۰.۱۵	۱۲.۹۱	۲۴.۵۲	۰.۰۷
A ۳۸	۲۱	۱۰	۴	۰	۰	۳۵	۴.۴۹	۰.۴۸	۰.۱۵	۱۲.۷۱	۲۴.۱۴	۰.۰۸

برای رتبه‌بندی مؤلفه‌ها موردنظر بر اساس ضریب تغییرات کمتر، رتبه بالاتر استفاده شده است. همچنین بر اساس آمار توصیفی از نتایج به دست آمده می‌توان نتیجه گرفت که جامعه نمونه صحت تمامی مؤلفه‌ها را تأیید کرده است و بر اساس ضریب توافقی بالای ۵۰ درصد تمامی گزینه‌ها مورد تأیید است. از سوی دیگر از آنجاکه آماره آزمون تی استیودنت بیشتر از ۱.۶۴ و آماره آزمون خی دو نیز بیشتر از ۹.۴۸ شده است. لذا می‌توان استنباط نمود که مؤلفه‌های ارزیابی شده به عنوان پیشران مورد تأیید هستند. با توجه به رتبه‌بندی پژوهش موردنظر که ضریب تغییرات و رتبه‌های بالاتر که ۱۶ پیشران اول جهت درج در نرم‌افزار میک مک به صورت زیر انتخاب گردید.

۱. چالش‌های نوظهور منطقه‌ای (A۲۳)
۲. ایجاد تفاهم و تعامل با قدرت‌ها (A۳)
۳. توافق نامه‌های امنیتی (A۲۷)
۴. رفع تهدیدات خارجی (A۳۲)
۵. همکاری‌های دفاعی (A۱۴)
۶. کاهش تنش با همسایگان (A۵)
۷. حفظ استقلال و تمامیت ارضی (A۸)
۸. توسعه روابط چندجانبه (A۱۵)
۹. مشارکت فعال با سازمان‌های بین‌المللی (A۳۷)
۱۰. افزایش نفوذ منطقه‌ای (A۳۸)
۱۱. توسعه توانمندی‌های نظامی (A۲۱)

۱۲. گسترش بازیگران جدید منطقه‌ای (A۳۴)

۱۳. رفع تحریم‌های اقتصادی (A۲)

۱۴. پیشگیری از وقوع تنش و جنگ (A۴)

۱۵. صلح منطقه‌ای و بین‌المللی (A۷)

۱۶. حل بحران‌های سیاسی (A۱۸)

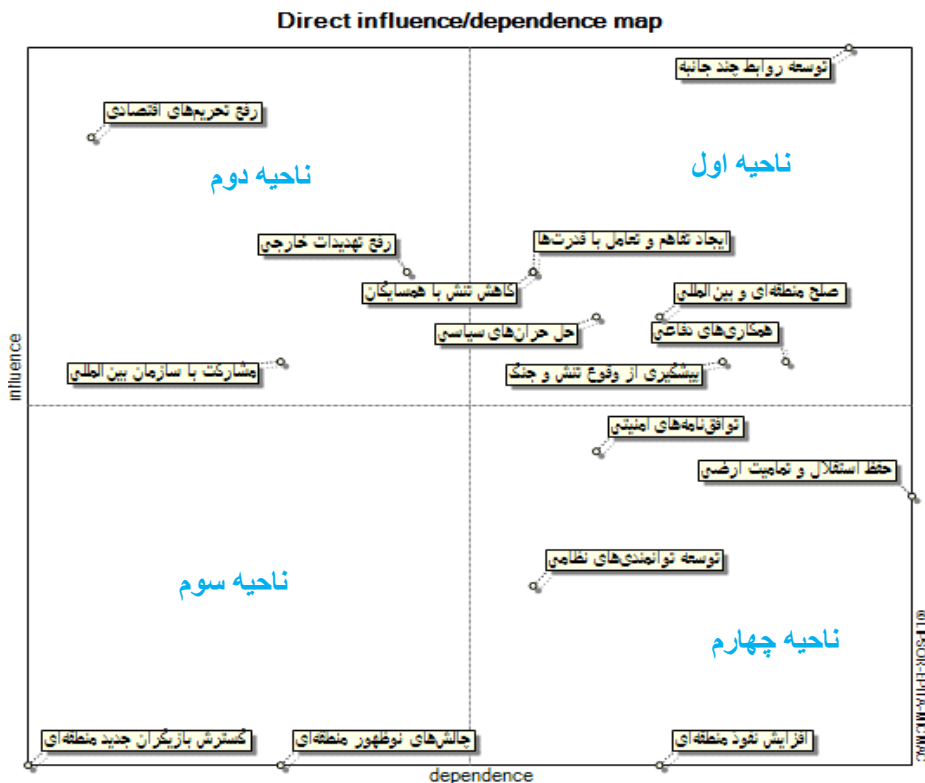
سپس در مرحله بعد ماتریس اثرات متقابل را بر پیشران‌های سیاسی تشکیل و میزان اثرگذاری و اثرپذیری متقابل آن‌ها در چهار سطح ۰، ۱، ۲، ۳ توسط خبرگان مربوط مورد ارزیابی قرار می‌گیرد که نتیجه ماتریس اثرات متقابل ثبت‌شده در نرم‌افزار میک‌مک در شکل ۳ آورده شده. نحوه قرارگیری اعداد در ماتریس به این صورت بود که پیشران‌های احصا شده مجدداً در اختیار افراد خبرگی ۱۱ نفره قرار گرفت و با ارائه توضیحات اولیه در خصوص ماتریس اثر متقابل و بر اساس اثرگذاری و اثرپذیری هر مؤلفه آراء خبرگان اخذ شد. سپس بر اساس تعریف پارامتر مد و با استناد به تکرار بیشترین آراء هر خبره در رابطه با پیشران‌ها نظر نهایی در ماتریس اثر متقابل ثبت شد.

	16 : A18	15 : A7	14 : A4	13 : A2	12 : A34	11 : A21	10 : A38	9 : A37	8 : A15	7 : A8	6 : A5	5 : A14	4 : A32	3 : A27	2 : A3	1 : A23
1 : A23	3	1	3	1	3	2	1	1	2	1	1	3	1	3	1	0
2 : A3	2	3	3	3	1	2	3	3	3	3	3	2	3	3	0	1
3 : A27	2	3	2	1	2	3	3	2	2	3	2	3	2	0	2	2
4 : A32	2	3	3	2	1	2	3	3	3	3	2	3	0	3	3	2
5 : A14	2	2	2	1	2	3	3	2	3	3	2	0	3	3	3	2
6 : A5	3	3	3	2	2	2	3	2	3	3	0	3	3	2	3	1
7 : A8	3	2	2	2	2	2	3	2	2	0	3	2	3	3	1	2
8 : A15	3	3	3	3	2	3	2	3	0	3	3	3	3	3	3	3
9 : A37	2	3	3	3	2	2	2	0	3	3	3	2	2	2	2	2
10 : A38	2	2	1	1	3	3	0	1	2	2	1	2	1	2	2	2
11 : A21	2	3	3	1	2	0	3	1	2	3	2	3	2	2	1	1
12 : A34	1	1	1	0	2	3	3	2	2	3	2	3	1	2	2	1
13 : A2	3	3	3	3	1	2	3	3	3	3	3	3	3	2	3	3
14 : A4	3	2	0	3	2	2	2	2	2	3	3	3	2	2	3	3
15 : A7	3	0	2	3	1	2	2	2	3	3	3	2	2	2	3	3
16 : A18	0	3	3	3	1	2	2	2	3	3	3	2	2	2	3	3

© LIPSOR-EPTA-MICMAC

شکل (۲) ثبت پیشران‌های مؤثر و کلیدی در نرم‌افزار میک مک

تحلیل ماتریس اثر متقابل در نرم‌افزار میک مک به صورت تحلیل اثرات متقابل مستقیم با مؤلفه‌های احصا شده صورت می‌پذیرد. این تحلیل نحوه اثرات و اثرگذاری‌ها و اثرپذیری‌هایی که متغیرهای موضوع مطالعه شده را ارزیابی می‌کند به نحوی که پس از محاسبات صورت گرفته هر یک از متغیرها را در یکی از نواحی محور مختصات که دارای مفاهیم معناداری هستند قرار می‌گیرند. نقشه اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم متغیرها در شکل () نشان داده شده است. در این شکل محور افقی نقشه نشان‌دهنده میزان اثرپذیری یا وابستگی محور عمودی را نشان می‌دهد که میزان اثرگذاری در کل سیستم است.

شکل (۳) نقشه تحلیل اثرات متقابل مستقیم استخراج‌شده از میک مک

ناحیه‌ای که در شمال شرقی نمودار واقع شده است، منزلگاه متغیرهای راهبردی یا به تعبیری، دووجهی است. این دسته از متغیرها با خصوصیتی منحصر به فرد عمل می‌کنند: هم به شکلی چشمگیر بر دیگر اجزای سیستم اثر می‌گذارند و هم به میزانی قابل توجه از آن‌ها تأثیر می‌پذیرند. جایگاه این متغیرها در این بخش از نمودار، نشان‌دهنده پتانسیل بالای آن‌ها در ایجاد پویایی و دگرگونی در کل سیستم است؛ به عبارت دیگر، آن‌ها نبض ناپایداری و تغییر را در دست دارند. نکته قابل توجه در این ناحیه، تقسیم‌بندی متغیرها بر اساس موقعیتشان نسبت به یک خط قطری فرضی است. آن دسته که در بالای این خط قرار می‌گیرند، با عنوان «متغیرهای ریسک» شناخته می‌شوند، چراکه تغییرات در آن‌ها می‌تواند پیامدهای غیرقابل پیش‌بینی و مخاطره‌آمیزی برای سیستم به همراه داشته باشد. در مقابل، متغیرهایی که در زیر این خط قطری جای می‌گیرند، «متغیرهای هدف» نامیده می‌شوند و درواقع، نمایانگر دستاوردها و نتایج عملکرد کلی سیستم هستند.

با توجه به آنچه مطرح شد، توسعه روابط چندجانبه به‌عنوان یک متغیر راهبردی برای سیستم مدنظر است. برقراری و گسترش روابط با تعداد زیادی از کشورها در زمینه‌های مختلف (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی) می‌تواند منافع متعددی به همراه داشته باشد. از نظر سیاسی، می‌تواند حمایت بین‌المللی را در مسائل مختلف جلب کند، قدرت چانه‌زنی در مجامع بین‌المللی را افزایش دهد و از انزوای سیاسی جلوگیری کند. از نظر اقتصادی، می‌تواند دسترسی به بازارهای جدید، جذب سرمایه و فناوری و تنوع بخشیدن به شرکای تجاری را فراهم آورد. از نظر امنیتی، می‌تواند همکاری در مقابله با تهدیدات مشترک را تسهیل کند. از سوی دیگر ایجاد تفاهم و تعامل با قدرتهای سیاسی به‌عنوان یک کلان‌روند تأثیرگذار به دنبال تلاش برای ایجاد درک متقابل و برقراری ارتباط سازنده با کشورهای بزرگ و دارای نفوذ در نظام بین‌الملل اشاره دارد. این تعامل می‌تواند شامل مذاکرات در مورد مسائل مورد اختلاف، یافتن زمینه‌های مشترک برای همکاری و مدیریت رقابت‌ها باشد. ایجاد تفاهم و تعامل با قدرتها می‌تواند به کاهش تهدیدات، حل منازعات بین‌المللی، دستیابی به توافقات مهم و بهبود جایگاه بین‌المللی ایران تأثیر بسزایی داشته باشد. روابط پرتنش با همسایگان می‌تواند منجر به ناامنی مرزی، رقابت تسلیحاتی، دخالت در امور داخلی یکدیگر و ایجاد بی‌ثباتی منطقه‌ای شود. در مقابل، کاهش تنش می‌تواند به افزایش اعتماد، تسهیل همکاری‌های اقتصادی و فرهنگی و ایجاد فضای امن‌تر و باثبات‌تر در منطقه منجر شود. این امر می‌تواند زمینه را برای حل مسائل مشترک و توسعه منطقه‌ای فراهم آورد. بحران‌های سیاسی، چه در سطح داخلی و چه منطقه‌ای، می‌توانند منجر به خشونت، بی‌ثباتی، آوارگی، نقض حقوق بشر و دخالت خارجی شوند. تلاش برای حل مسالمت‌آمیز این بحران‌ها از طریق مذاکره، میانجی‌گری و راهکارهای سیاسی می‌تواند از تشدید خشونت جلوگیری کند، ثبات را بازگرداند و زمینه را برای بازسازی و توسعه فراهم آورد؛ اما متغیرهای صلح منطقه‌ای و بین‌المللی، پیشگیری از وقوع تنش و جنگ و همکاری‌های دفاعی با توجه به اینکه در زیرخط قطری قرار گرفته‌اند به‌عنوان متغیر هدف شناخته می‌شوند که دوجبهی هستند و درصدد ریسک سیستم را برای اعتماد به آن‌ها بالا می‌برد.

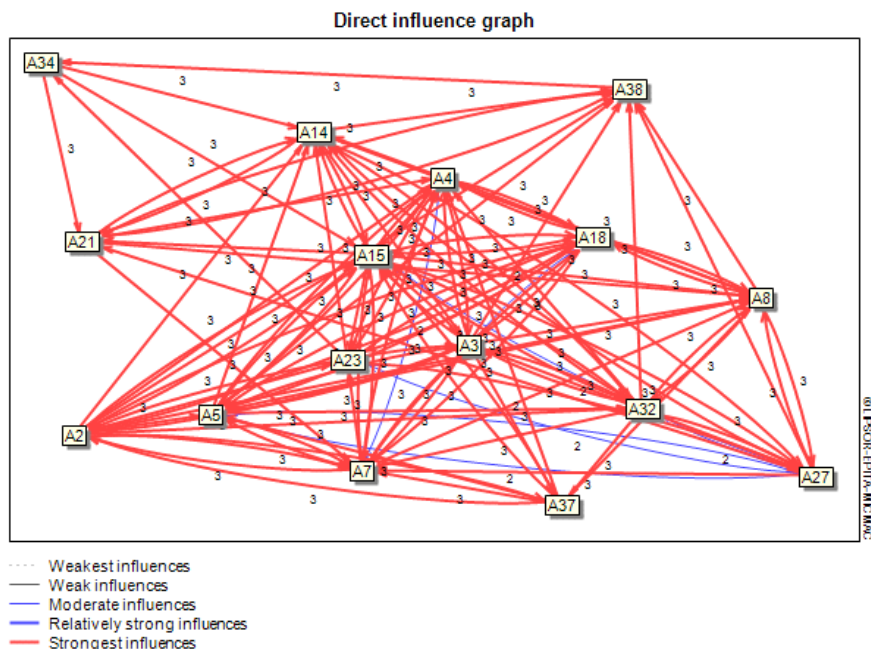
ناحیه دوم نمودار^۱ که تأثیر-وابستگی را در ربع شمال غربی نقشه نشان می‌دهد، جایگاه متغیرهایی است که از بالاترین سطح نفوذ و اثرگذاری بر سایر عناصر سیستم برخوردارند. این متغیرها، با مشخصه تأثیرگذاری قوی و وابستگی نسبتاً پایین، به منزله عوامل پیشران یا متغیرهای ورودی در تحلیل سامانمند تلقی می‌شوند. از منظر نظری، این دسته از متغیرها به‌عنوان مؤلفه‌های کلیدی و بحرانی در پویایی‌های سیستم شناخته می‌شوند، زیرا تغییرات در آن‌ها می‌تواند منجر به دگرگونی‌های وسیع در ساختار و رفتار کلی سیستم گردد. برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران اغلب با محدودیت‌هایی در اعمال تغییر مستقیم بر این متغیرها مواجه هستند. به‌طور معمول، متغیرهای محیطی که خارج از کنترل مستقیم سیستم قرار دارند، در این ناحیه استقرار می‌یابند. شناسایی دقیق این متغیرها به‌عنوان اصلی‌ترین عوامل اثرگذار، یک اولویت اساسی در تحلیل سیستم‌های محسوب می‌گردد، زیرا درک رفتار و تغییرات آن‌ها برای پیش‌بینی و مدیریت اثربخش سیستم حیاتی است. بر مبنای ارزیابی خبرگان و تحلیل جامع تأثیرات متقابل، این متغیرها شامل رفع تحریم‌های اقتصادی که تأثیرات بسیار مثبتی بر اقتصاد ایران داشته باشد، از جمله افزایش رشد اقتصادی، بهبود سطح زندگی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، تسهیل تجارت بین‌المللی و دسترسی به فناوری‌های نوین. این امر می‌تواند به تقویت قدرت ملی و افزایش نفوذ منطقه‌ای ایران نیز کمک کند. فرآیند رفع تحریم‌ها بیشتر به تصمیمات کشورهای تحریم‌کننده و مذاکرات سیاسی و دیپلماتیک بستگی دارد و ممکن است کمتر تحت تأثیر مستقیم عوامل داخلی ایران باشد. رفع تهدیدات خارجی می‌تواند به افزایش امنیت ملی، ثبات سیاسی و تمرکز بر توسعه داخلی کمک کند. کاهش تنش‌های خارجی می‌تواند منابع کشور را برای اولویت‌های دیگر آزاد کند و زمینه را برای همکاری‌های بین‌المللی فراهم سازد. در ساختار حکمرانی جمهوری اسلامی ایران، مسئولیت اصلی اجرای این دیپلماسی دفاعی بر عهده وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح است. این نهاد، مجموعه‌ای از فعالیت‌ها را در این چارچوب مدیریت می‌کند که شامل تعاملات دوجانبه و چندجانبه نظامی، همکاری‌های فنی و صادرات دفاعی و برگزاری مانورهای مشترک می‌شود. تمامی این اقدامات، در یک چارچوب هماهنگ با وزارت امور خارجه و تحت نظارت عالی‌ه شورای عالی امنیت ملی، به‌منظور همسویی با

اهداف کلان سیاست خارجی و امنیت ملی کشور، صورت می‌پذیرد. رفع تهدیدات خارجی اغلب به سیاست‌های خارجی ایران، قدرت بازدارندگی نظامی، دیپلماسی فعال و تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی بستگی دارد و ممکن است کمتر تحت تأثیر مستقیم عوامل داخلی باشد، میزان مشارکت ایران در سازمان‌های بین‌المللی به‌تنهایی تأثیر محدودی بر کل سیستم دارد، اما می‌تواند ابزاری برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی و تعامل با جامعه بین‌المللی باشد. میزان و کیفیت مشارکت ایران در سازمان‌های بین‌المللی تحت تأثیر روابط ایران با سایر اعضا، موضوعات مورد بحث در سازمان‌ها و سیاست‌های کلی نظام بین‌الملل قرار می‌گیرد.

در چارچوب تحلیل شبکه‌های تأثیرگذاری و تأثیرپذیری، متغیرهای مستقر در ناحیه سوم فضای مختصات که در ربع جنوب غربی به تصویر کشیده می‌شوند، از سطوح نازلی در هر دو شاخص اثرگذاری و پذیرش اثر بهره می‌برند. بر این اساس، این دسته از متغیرها فاقد پتانسیل لازم برای ایفای نقش راهبردی در ساختار سیستم می‌باشند. این متغیرها که با عناوین عناصر مستقل یا عوامل مستثنا شناخته می‌شوند، مشخصاً هیچ‌گونه تأثیری از سایر اجزای سیستم نمی‌پذیرند و در مقابل، هیچ اثر معناداری نیز بر آن‌ها مترتب نمی‌سازند. میزان تعامل و ارتباط این متغیرها با کارکردهای اساسی سیستم بسیار محدود و جانبی ارزیابی می‌گردد. با عنایت به این خصوصیات، امکان حذف این متغیرها از پیکربندی سیستم متصور است و در بسیاری از موارد، به‌منظور تسهیل تحلیل و تمرکز بر متغیرهای بنیادین، حذف آن‌ها به‌عنوان یک راهکار بهینه تلقی می‌گردد. چالش‌های نوظهور منطقه‌ای و گسترش بازیگران جدید منطقه‌ای در این ناحیه قرار گرفته‌اند که این دو متغیر را می‌توان به‌عنوان متغیرهایی دانست که کمترین تأثیرگذاری و پایین‌ترین تأثیرپذیری را دارند و می‌توان از سیستم حذف نمود.

متغیرهای واقع در ناحیه چهارم شبکه مختصات نیز، به سبب اتکای عمیق و شدید آن‌ها به سایر عناصر سیستم، از خصیصه راهبردی تهی هستند و عمدتاً به‌عنوان پیامدهای ناشی از عملکرد سایر متغیرها نمود می‌یابند. در مقابل، متغیرهای مستقر در ناحیه اول این شبکه، از جایگاه راهبردی برخوردارند. این امر ناشی از دو ویژگی اساسی آن‌هاست: نخست، قابلیت اعمال کنترل و مدیریت از سوی ساختار مدیریتی سیستم؛ دوم، توانایی اعمال تأثیرگذاری قابل‌ملاحظه بر سایر اجزای سیستم. در حقیقت، با حرکت تدریجی از

انتهای ناحیه سوم به سمت انتهای ناحیه اول شبکه مختصات، میزان اهمیت و راهبردی بودن یک متغیر به‌طور پیوسته افزایش می‌یابد. این امر نشان‌دهنده آن است که متغیرهای نزدیک‌تر به ناحیه اول، نقش محوری‌تر و تعیین‌کننده‌تری در پویایی‌ها و سرنوشت کلی سیستم ایفا می‌کنند. چهار نیروی پیشران حفظ استقلال و تمامیت ارضی، افزایش نفوذ منطقه‌ای، توسعه توانمندی‌های نظامی و توافق‌نامه‌های امنیتی در این ناحیه قرار دارند. یکی از ویژگی‌های نرم‌افزار میک‌مک، ارائه نموداری است که اثرات مستقیم متغیرها را نشان می‌دهد. این نمودار، تعاملات بین متغیرها یا فعالان مرتبط با دیپلماسی دفاعی کشور را به تصویر می‌کشد. همان‌طور که در تصویر مشهود است، بر اساس نتایج حاصل از محاسبات نرم‌افزاری و شناسایی پیشران‌های سیاسی توسعه روابط چندجانبه، رفع تحریم‌های اقتصادی، کاهش تنش با همسایگان، ایجاد تفاهم و تعامل با قدرت‌ها و حل بحران‌های سیاسی دارای قوی‌ترین اثرگذاری بر نحوه و سطح بازیگری هستند. در مقابل، متغیرهایی مانند صلح منطقه‌ای و بین‌المللی، حفظ استقلال و تمامیت ارضی و همکاری‌های دفاعی، پیشگیری از وقوع تنش و جنگ و مشارکت با سازمان‌های بین‌المللی بیشترین تأثیرپذیری را از سایر عوامل دارند. بر اساس تحلیل‌های صورت گرفته، در میان عوامل شناسایی‌شده، برخی از آن‌ها بیشترین میزان تأثیرپذیری را نشان می‌دهند. جالب‌توجه است که در این میان، صلح منطقه‌ای و بین‌المللی، به‌عنوان متغیرهایی با بالاترین سطح تأثیرپذیری مشخص شده‌اند. این بدان معناست که تغییرات در این بودجه‌ها می‌تواند اثرات قابل توجهی بر سایر عوامل مرتبط با پیشران‌های سیاسی داشته باشد.

نمودار (۱) گراف تأثیر غیرمستقیم پیشران‌های سیاسی بر دیپلماسی دفاعی

یکی دیگر از جنبه‌های مهم در این نرم‌افزار، رتبه‌بندی عوامل بر اساس میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها بر متغیرهای موردبررسی است که در جدول شماره ۴ ارائه شده است. در این جدول، علامت مثبت برای شاخص نهایی تأثیرگذاری (که از مجموع مقادیر هر سطر در ماتریس به دست می‌آید) نشان‌دهنده نقش پررنگ‌تر یک عامل در صنایع دفاعی است. در مقابل، علامت منفی برای شاخص نهایی تأثیرپذیری (محاسبه شده از مجموع مقادیر هر ستون در ماتریس) نمایانگر وابستگی بیشتر آن عامل در حوزه سیاسی و تأثیر آن بر دیپلماسی دفاعی است.

جدول (۲) رتبه‌بندی میزان وابستگی و اثرگذاری مؤلفه‌های اصلی پیشران‌های سیاسی بر دیپلماسی دفاعی جمهوری.ا.ایران

ردیف	متغیر	اثرگذاری	وابستگی	شاخص نهایی
۱	رفع چالش‌های نوظهور منطقه‌ای	۲۷	۳۱	-۴
۲	ایجاد تفاهم و تعامل با قدرت‌ها	۳۸	۳۵	+۳
۳	توافق‌نامه‌های امنیتی	۳۴	۳۶	-۲
۴	رفع تهدیدات خارجی	۳۸	۳۳	+۵
۵	همکاری‌های دفاعی	۳۶	۳۹	-۳
۶	کاهش تنش با همسایگان	۳۸	۳۵	+۳
۷	حفظ استقلال و تمامیت ارضی	۳۳	۴۱	-۸
۸	توسعه روابط چندجانبه	۴۳	۴۰	+۳
۹	مشارکت فعال با سازمان‌های بین‌المللی	۳۶	۳۱	+۵
۱۰	افزایش نفوذ منطقه‌ای	۲۷	۳۷	-۱۰
۱۱	توسعه توانمندی‌های نظامی	۳۱	۳۵	-۴
۱۲	گسترش بازیگران جدید منطقه‌ای	۲۷	۲۷	۰
۱۳	رفع تحریم‌های اقتصادی	۴۱	۲۸	+۱۳
۱۴	پیشگیری از وقوع تنش و جنگ	۳۶	۳۸	-۲
۱۵	صلح منطقه‌ای و بین‌المللی	۳۷	۳۷	۰
۱۶	حل بحران‌های سیاسی	۳۷	۳۶	+۱
مجموع		۵۵۹	۵۵۹	+۱۳ {-۱۰}

بر مبنای نتایج حاصل از ماتریس تحلیل، متغیر رفع تحریم‌های اقتصادی با شاخص +۱۳، به‌عنوان قوی‌ترین عامل اثرگذار و پیشران اصلی در حوزه دیپلماسی سیاسی شناخته می‌شود. اهمیت رفع تهدیدات خارجی و مشارکت فعال با سازمان‌های بین‌المللی نیز به‌عنوان عناصر بنیادین در چارچوب‌ها و معیارهای مختلف مورد تأکید قرار گرفته است.

در مراتب بعدی اثرگذاری بر دیپلماسی دفاعی، متغیرهای ایجاد تفاهم و تعامل با قدرت‌ها، کاهش تنش با همسایگان، توسعه روابط چندجانبه و حل بحران‌های سیاسی قرار می‌گیرند. در سوی دیگر، در میان مؤلفه‌های شاخص نهایی منفی که نمایانگر وابستگی و اثرپذیری هستند، افزایش نفوذ منطقه‌ای با شاخص ۱۰ - به‌عنوان آسیب‌پذیرترین عامل شناسایی شده است. پس از آن، متغیرهای حفظ استقلال و تمامیت ارضی، رفع چالش‌های نوظهور منطقه‌ای و توسعه توانمندی‌های نظامی در زمره عوامل اثرپذیر قرار می‌گیرند.

نتیجه‌گیری

دیپلماسی دفاعی برای جمهوری اسلامی ایران، با عنایت به موقعیت ژئوپلیتیکی حساس و چالش‌های امنیتی منطقه‌ای و بین‌المللی، از اهمیت بسزایی برخوردار است. این رویکرد نه تنها ابزاری برای تحقق اهداف سیاسی و نظامی و حفظ منافع ملی محسوب می‌شود، بلکه به‌عنوان یک راهبرد چندوجهی در جهت ایجاد ثبات منطقه‌ای، مدیریت بحران‌ها، جلب اعتماد و وابستگی همسایگان، تولید قدرت و توانمندی‌های نظامی، بهره‌گیری از موقعیت استراتژیک کشور، ایجاد روابط متقابل، حمایت از متحدان منطقه‌ای و جذب ظرفیت‌های جدید قدرت افزا عمل می‌کند. پژوهش حاضر باهدف شناسایی پیشران‌های سیاسی و عوامل کلیدی مؤثر بر دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران انجام شده و بر این باور است که شناخت دقیق این عوامل، به درک بهتر تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی و پیش‌بینی رفتار آینده کشور کمک خواهد کرد. با توجه به تحولات چشمگیر دیپلماسی دفاعی ایران در سال‌های اخیر و فقدان شناخت کامل از پیشران‌های آن، این پژوهش تلاش دارد تا با بررسی مبانی نظری و پیشینه‌های مربوطه، به شناخت عمیق‌تری از این حوزه دست یابد. درنهایت، با تأکید بر اهمیت دیپلماسی دفاعی چندجانبه و دوجانبه در پیشبرد اهداف جمهوری اسلامی ایران، می‌توان گفت که این رویکرد، با تقویت همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، ارتقاء منافع ملی، مشارکت در صلح و ثبات منطقه‌ای و تعامل سازنده با قدرت‌های بزرگ، نقش حیاتی در تقویت جایگاه ایران در نظام جهانی و مقابله با چالش‌های داخلی و بین‌المللی ایفا می‌کند. از این‌رو، توسعه و تقویت دیپلماسی دفاعی، با در نظر گرفتن فرصت‌ها و تهدیدات موجود، به‌عنوان یک راهبرد اساسی برای تأمین امنیت و پیشرفت کشور در شرایط پیچیده کنونی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

هر یک از عوامل کلیدی شناسایی‌شده، به‌عنوان متغیرهای حیاتی در راستای بهبودشناسایی پیشران‌های دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی موردبررسی قرار گرفت. بی‌توجهی به این پیشران‌های سیاسی در سال‌های آینده می‌تواند منجر به آسیب‌های جدی در حوزه دیپلماسی دفاعی گردد و مانع از تحقق اهداف موردنظر شود. ازاین‌رو، با در نظر گرفتن تأثیر مستقیم این محرک‌های سیاسی بر دیپلماسی دفاعی که نقش مهمی در اقتدار و توان امنیت ملی ایفا می‌کنند و با تأکید بر توسعه روابط سیاسی چندجانبه برای ایجاد تحولات بنیادین و شکوفایی در این عرصه، انتظار می‌رود که با شناخت دقیق این پیشران‌ها، بتوان مسیر دیپلماسی دفاعی را به شکلی مؤثرتر ترسیم نمود. با عنایت به یافته‌های پژوهش که با استفاده از روش تحلیل ساختاری و نرم‌افزار میک‌مک به بررسی پیشران‌های سیاسی مؤثر بر دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است، می‌توان نتایج کلیدی زیر را استخراج نمود:

در گام نخست، با بررسی اسناد و نظرات خبرگان، ۳۸ پیشران اولیه شناسایی شد. پس از ارزیابی و رتبه‌بندی این پیشران‌ها بر اساس میزان توافق خبرگان، ۱۶ پیشران کلیدی با اولویت بالاتر برای تحلیل نهایی انتخاب شدند. سپس با تشکیل ماتریس اثرات متقابل و ارزیابی میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متقابل پیشران‌ها توسط خبرگان و تحلیل آن در نرم‌افزار میک‌مک، موقعیت هر پیشران در نقشه تأثیرگذاری-تأثیرپذیری مشخص گردید. یافته‌های پژوهش نشان داد که دیپلماسی دفاعی تحت تأثیر عوامل پیچیده و متعددی قرار دارد. در این میان، سه پیشران «رفع تهدیدات خارجی»، «مشارکت با سازمان‌های بین‌المللی» و «رفع تحریم‌های اقتصادی» به‌عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر شناسایی شدند. این یافته‌ها حاکی از آن است که دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران، علاوه بر ملاحظات نظامی، به‌شدت تحت تأثیر تحولات سیاسی و اقتصادی بین‌المللی نیز قرار دارد.

بر اساس شاخص نهایی به‌دست‌آمده، رفع تحریم‌های اقتصادی با بیشترین شاخص مثبت (۱۳+) به‌عنوان قوی‌ترین پیشران اثرگذار بر دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران شناخته شد. رفع تهدیدات خارجی و مشارکت فعال با سازمان‌های بین‌المللی نیز از عوامل بنیادین با تأثیرگذاری بالابودند. در مقابل، افزایش نفوذ منطقه‌ای با بیشترین شاخص منفی (۱۰-) به‌عنوان آسیب‌پذیرترین عامل و دارای بیشترین میزان تأثیرپذیری شناسایی

شد. حفظ استقلال و تمامیت ارضی، رفع چالش‌های نوظهور منطقه‌ای و توسعه توانمندی‌های نظامی نیز از جمله عوامل با اثرپذیری بالابودند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در میان پیشران‌های سیاسی مؤثر بر دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران، عوامل اقتصادی (رفع تحریم‌ها) و محیط بین‌المللی (رفع تهدیدات خارجی، مشارکت با سازمان‌های بین‌المللی) از بیشترین سطح تأثیرگذاری برخوردارند. این بدان معناست که تحولات در این حوزه‌ها می‌تواند تغییرات قابل توجهی در رویکرد و عملکرد دیپلماسی دفاعی کشور ایجاد کند. از سوی دیگر، عواملی همچون افزایش نفوذ منطقه‌ای به‌شدت تحت تأثیر سایر پیشران‌ها قرار دارند. این موضوع نشان می‌دهد که دستیابی به نفوذ منطقه‌ای نیازمند توجه و مدیریت سایر عوامل مؤثر در این سیستم است. به‌طور کلی، تحلیل انجام‌شده با استفاده از روش تحلیل ساختاری و نرم‌افزار میک‌مک، دیدگاه جامعی از روابط متقابل بین پیشران‌های سیاسی و تأثیر آن‌ها بر دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران ارائه می‌دهد و می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌گیری‌های راهبردی در این حوزه باشد. شناخت این پیشران‌ها و میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها، به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا با درک بهتری از پویایی‌های سیستم، راهبردهای مؤثرتری را برای پیشبرد اهداف دیپلماسی دفاعی اتخاذ نمایند. به‌عبارت دیگر، موفقیت دیپلماسی دفاعی ایران تا حد زیادی به توانایی کشور در تعامل مثبت با جامعه بین‌المللی، کاهش تنش‌ها و تهدیدات خارجی و بهره‌برداری از فرصت‌های اقتصادی بین‌المللی بستگی دارد. این موضوع، ضرورت توجه همه‌جانبه به دیپلماسی دفاعی و اتخاذ رویکردی جامع در سیاست خارجی را مورد تأکید قرار می‌دهد.

توصیه‌های کلیدی برای سیاست‌گذاران دفاعی

- ۱- مشارکت فعال بین‌المللی و ایجاد ائتلاف‌ها، تهدیدات خارجی را کاهش و قدرت دیپلماسی دفاعی را افزایش می‌دهد.
- ۲- رفع تحریم‌ها و گشایش اقتصادی، بنیه و اثربخشی دیپلماسی دفاعی را تقویت می‌کند.
- ۳- علاوه بر تقویت توانمندی‌های نظامی، بر ابعاد غیرنظامی دیپلماسی دفاعی مانند همکاری‌های فرهنگی، آموزشی و فناوری با سایر کشورها نیز توجه شود.

- ۴- برای افزایش نفوذ منطقه‌ای، از دیپلماسی دفاعی به‌عنوان ابزاری برای ایجاد اعتماد و همکاری با کشورهای منطقه استفاده شود.
- ۵- پیشبرد دیپلماسی چندجانبه برای حل‌وفصل منازعات و کاهش تنش‌ها.
- ۶- همبستگی داخلی و اعتماد عمومی را از طریق شفافیت در سیاست‌گذاری‌ها تقویت شود.
- ۷- وزارت دفاع با تأسیس مرکز آینده‌پژوهی دفاعی و همکاری با دانشگاه‌های نظامی، از طریق سناریوسازی مستمر، راهبردهای دفاعی را برای انطباق با تهدیدات نوظهور به‌روزرسانی نماید.

تشکر و قدردانی

با سپاس فراوان از تمامی اساتید و خبرگان محترم که با همراهی ارزشمند خود در مراحل مختلف پژوهش، شامل گردآوری و تحلیل داده‌ها و اعتبارسنجی یافته‌ها، محققان را یاری رساندند.

تضاد منافع

بدین‌وسیله نویسندگان تصریح می‌نمایند که هیچ‌گونه تضاد منافی در خصوص پژوهش حاضر وجود ندارد.

منابع

- احدی، محمد (۱۴۰۲). دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران-اصول و اهداف، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال ۲۱، شماره ۹۲، صفحه ۲۷-۴۸.
(URL: https://journals.sndu.ac.ir/article_2418.html)
- جعفری، سید اصغر و کلانی، حمید (۱۴۰۲). ظرفیت‌ها و چالش‌های ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی غرب آسیا، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، س ۱۳(۱)، ۲۳-۲۴.
(doi: [10.30479/PSIW.2024.18706.322849](https://doi.org/10.30479/PSIW.2024.18706.322849))

- حاجی زاده، سیروس (۱۳۹۹). الگوی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در راستای امنیت زایی و عمق بخشی انقلاب اسلامی، نشریه علمی آفاق امنیت، س ۱۳ (۴۸)، ۲۱۰-۲۵۴. URL: https://jms.ihu.ac.ir/article_۲۰۵۶۷۸.html
- دانش نیا، فرهاد (۱۳۹۱). دیپلماسی اقتصادی و سیاست خارجی توسعه گرا؛ ابزارهای موفقیت راهبرد توسعه ای جمهوری اسلامی ایران در اقتصاد جهانی، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست گذاری عمومی، ۳ (۹)، ۶۶-۸۷. URL: https://sspp.iranjournals.ir/article_۲۵۵۲.html
- درج، حمید و مسعود نیا (۱۳۹۸). تجزیه تحلیل رویکرد و منافع ژئوپلیتیکی سه کشور ایران، ترکیه و عربستان در قبال تحولات سوریه، مجله پژوهش های جغرافیای سیاسی، ۴ (۳)، ۱۰۶-۱۳۲. URL: <https://www.doi.org/۱۰.۲۲۰۶۷/pg.v۴i۳.۸۵۲۰۶>
- رنجکش، محمدجواد و سعیده سادات، گرامیان (۱۴۰۱). واکاوی نشانه شناسانه هم سازی رسالت دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تهدیدهای نرم در اندیشه های سیاسی - دفاعی مقام معظم رهبری، فصلنامه فرهنگ اسلامی، ۱ (۳)، ۴۹-۶۴. URL: https://www.dfsr.ir/article_۷۲۰۵۴۵.html
- شاد علی زاده، علی اکبر؛ مصدق، مسعود و کوهساریان، حسین (۱۴۰۳). تهدیدها و فرصت های پیش روی جمهوری اسلامی ایران بانظم نوظهور منطقه ای در غرب آسیا، فصلنامه راهبرد سیاسی، ۸ (۳)، ۳۲۳-۳۴۹. URL: <https://ensani.ir/fa/article/۶۰۰۲۳۶>
- شوارتز، پیتر (۱۳۹۰). هنر دورنگری: برنامه ریزی برای آینده در دنیایی با عدم قطعیت، ترجمه عزیز علیزاده، چاپ اول، تهران: مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی، موسسه آموزشی تحقیقاتی صنایع دفاعی URL: <https://www.gisoom.com/book/۱۱۰۴۶۴۹۷>
- لویی، خدیجه؛ کریمی نیا، محمدمهدی و انصاری مقدم، مجتبی (۱۴۰۰). تحلیل نقش نظم نوین جهانی در خاورمیانه، مجله پژوهش های معاصر در علوم و تحقیقات، ۱۴ (۳)، ۱-۱۴. URL: <https://ensani.ir/fa/article/۴۷۰۹۹۹>
- مسعود نیا، حسین؛ درج، حمید و ابراهیمی، شهروز (۱۳۹۷). واکاوی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال بحران سوریه، ۸ (۲۸)، ۱۲۶-۱۴۶. URL: https://sspp.iranjournals.ir/article_۳۳۹۰۹.html
- مصباحی، محی الدین، آزاد و محصور: ایران و نظام بین الملل. (۲۰۱۱). مجله ایرانی امور خارجه، ۵ (۲): ۳۴-۹. URL: <https://profdoc.um.ac.ir/articles/a/۱۰۴۶۶۲۳>
- مصدق، مسعود؛ بدیعی ازندهای، مرجان؛ افضل، رسول و مرادیان، محسن (۱۴۰۲). پیشران های اقتصاد سیاسی مؤثر بر قدرت نظامی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه علمی آینده پژوهی دفاعی، ۸ (۲۹) ۱۶۱-۲۰۲. doi: <https://www.dfsr.ir/۱۰.۲۲۰۳۴/dfs.۲۰۲۳.۱۹۹۸۹۳۹.۱۶۸۹>

- مطلبی، مسعود (۱۴۰۰). الزامات و اهداف دیپلماسی دفاعی چندجانبه جمهوری اسلامی ایران در نظم نوین جهانی، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست خارجی، ۱۵(۱)، ۱-۱۵
doi:26(20.1001.1.25883674.1400.7.2.3.1)
- مهربانی، قربانعلی (۱۴۰۱). راهبردهای دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در منطقه قفقاز، سومین کنفرانس ملی مدیریت، روان‌شناسی و علوم رفتاری، تهران، جهاد دانشگاهی
- مینایی، حسین؛ حاجیانی، ابراهیم؛ دهقان، حسین و جعفر زاده پور، فروزنده (۱۳۹۸). ارزیابی اثر فرایندهای مدیریت دانش در فعالیت‌های دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه راهبرد، ۲۳(۷۲)، ۱۰۳-۱۰۲۴
doi: (0.1001.1.1.0283102.1393.23.1.2.8):103-1024
- ییگی، علی؛ گودرزی، مهناز و آذین، احمد (۱۴۰۳). سیاست بازدارندگی ایران در منطقه عرب آسیا بر اساس راهبردهای دیپلماسی دفاعی مقام معظم رهبری، فصلنامه جغرافیا برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۴(۵۷)، ۵۲۵-۵۰۶
(doi:2025.492950.4187/10.22034.506-525)
- ذوالفقاری، مهدی و خسروی، ایمان (۱۳۹۵). «تحرك بخشی به دیپلماسی دفاعی در پرتو فرصت‌ها و تهدیدات برنامه اقدام سازمان ملل». فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱(۲۲)، ۱۰۱-۱۲۷.
URL: https://www.iisajournals.ir/article_45866.html
- Bishoyi, B. (2011). India's Defence Diplomacy. KW Publishers Pvt Ltd. (URL <https://www.idsa.in/system/files/monograph/monograph74>)
- Ghaffari-Dolama, M. & Rieger, J. D. (2023). Investigating the effects of road user mobility and priority criteria for highway-railway intersections for grade separation. Transportation Reviews, 43(1), 131-153 (doi:10.1080/01441647.2022.2038716)
- Oyewole, S. & Duyile, A. (2021). The Enduring Correlation of Maritime Power: Reflections on Defense, Security, and Anticipating Maritime Frontier Power. Australia: Brazilian Journal of Strategy and International Relations, 10(20), PP, 118-133. (DOI: doi.org/10.22456/2238-6912.113269)
- Pazera, J. Mlodawska, M. Kukolska, K. & Mlodawski, J. (2023). Assessment of psychomotor development in full-term infants at 12 months of age using the Munich Functional Development Diagnosis depending on the feeding method: a cross-sectional study. Pediatric Reports, 15(2), 381-389. doi: [10.3390/pediatric15020034](https://doi.org/10.3390/pediatric15020034)
- Saputra, R. & Emovwodo, S.O. (2022). Indonesia as Legal Welfare State: The Policy of Indonesian National Economic Law. Journal of Human

- Rights, Culture and Legal System, 2(1), Pp 1-13. (doi.org/10.53955/jhcls.v2i1.21)
- Winger, J. (2020). Defence Diplomacy. In Oxford Research Encyclopedia of International Studies. Drab, L. (2018). Defence Diplomacy in the Twenty-First Century. Communications: A Quarterly Journal, 17(3). (doi.org/10.26619/1647-7251.15.1.1)
 - Lech Drab (2018). Defence diplomacy – an important tool for the implementation of foreign policy and security of the state. Security and Defence Quarterly, 20(3), 57–71(. doi.org/10.5604/01.3001.0012.5152)
 - Khadafi, B. R. Y. Salahudin, S. & Yumitro, G. (2023). The Art of Defense Diplomacy: How New Forms of Diplomacy are Shaping International Relations. Jurnal Pertahanan Media Informasi ttg Kajian & Strategi Pertahanan yang Mengedepankan Identity Nasionalism & Integrity, 9(1), 53. (URL:<http://dx.doi.org/10.33172/jp.v9i1.2465>)
 - Ahadi, Mohammad (2023). Defense Diplomacy of the Islamic Republic of Iran: Principles and Objectives. Strategic Defense Studies Quarterly, 21(92), 27-48.[In Persian]URL:(https://journals.sndu.ac.ir/article_2418.html)
 - Jafari, Seyed Asghar, & Kalani, Hamid (2023). Capacities and Challenges of Establishing a Defense Pact Organization for Islamic Countries in West Asia. Journal of Political Studies of the Islamic World, 13(1), 23-49. [In Persian] (doi:[10.30479/PSIW.2024.18706.3228](https://doi.org/10.30479/PSIW.2024.18706.3228))
 - Hajizadeh, Siros (2020). The Defense Diplomacy Model of the Islamic Republic of Iran for Security Enhancement and Deepening the Islamic Revolution. Afaq-e Amniyat Scientific Journal, 13(48), 210-254. [In Persian] (URL:https://jms.ihu.ac.ir/article_205678.html)
 - Daneshnia, Farhad (2012). Economic Diplomacy and Development-Oriented Foreign Policy: Tools for the Success of the Islamic Republic of Iran's Developmental Strategy in the Global Economy. Strategic Studies of Public Policy Quarterly, 3(9), 66-87. [In Persian] (URL: https://sspp.iranjournals.ir/article_2552.html)
 - Deraj, Hamid, & Masoudnia, Hossein (2019). Analysis of the Geopolitical Approach and Interests of Iran, Turkey, and Saudi Arabia Regarding the Syrian Developments. Political Geography Research Journal, 4(3), 106-132. [In Persian] (URL:<https://www.doi.org/10.22067/pg.v4i3.85206>)

- Ranjkesh, Mohammad Javad, & Geramian, Saeedeh Sadat (2022). Semiotic Analysis of Aligning the Mission of Iran's Defense Diplomacy with Soft Threats in the Political-Defense Thoughts of the Supreme Leader. *Islamic Culture Quarterly*, 1(3), 49-64. [In Persian].(URL: https://www.dfsr.ir/article_720545.html)
- Shad Alizadeh, Ali Akbar, Mosadegh, Masoud, & Kuhsarian, Hossein (2024). Threats and Opportunities Facing the Islamic Republic of Iran in the Emerging Regional Order in West Asia. *Political Strategy Quarterly*, 8(3), 323-349. [In Persian] (URL: <https://ensani.ir/fa/article/600236>)
- Schwartz, Peter (2011). *The Art of Foresight: Planning for the Future in a World of Uncertainty*. Translated by Aziz Alizadeh. First Edition. Tehran: Defense Sciences and Technologies Futures Studies Center, Institute for Educational and Research Industries. [In Persian](URL: <https://www.gisoom.com/book/11046497>)
- Louimi, Khadijeh, Kariminia, Mohammad Mehdi, & Ansari Moghadam, Mojtaba (2021). Analysis of the Role of the New World Order in the Middle East. *Journal of Contemporary Research in Science and Research*, 14(3), 1-14. [In Persian](URL: <https://ensani.ir/fa/article/470999>)
- Masoudnia, Hossein, Deraj, Hamid, & Ebrahimi, Shahrouz (2018). Analysis of the Islamic Republic of Iran's Foreign Policy Regarding the Syrian Crisis. *Strategic Studies of Public Policy Quarterly*, 8(28), 126-146. [In Persian] (URL: https://sspp.iranjournals.ir/article_33909.html)
- Mesbahi, Mohiaddin (2011). Free and Confined: Iran and the International System. *Iranian Journal of Foreign Affairs*, 5(2), 9-34. [In Persian] (URL: <https://profdoc.um.ac.ir/articles/a/1046623>)
- Mosadegh, Masoud, Badii Azandahi, Marjan, Afzali, Rasoul, & Moradian, Mohsen (2023). Political Economy Drivers Affecting the Military Power of the Islamic Republic of Iran. *Defense Futures Studies Quarterly*, 8(29), 161-202. [In Persian] (doi: [10.22034/dfs.2023.1998939.1689](https://doi.org/10.22034/dfs.2023.1998939.1689))
- Motallebi, Masoud (2021). Requirements and Objectives of Multilateral Defense Diplomacy of the Islamic Republic of Iran in the New World Order. *Strategic Studies of Foreign Policy Quarterly*, 15(1), 1-26. [In Persian] (doi: [20.1001.1.25883674.1400.7.2.3.1](https://doi.org/10.1001.1.25883674.1400.7.2.3.1))
- Mehrabani, Ghorbanali (2022). Defense Diplomacy Strategies of the Islamic Republic of Iran in the Caucasus Region. *Third National*

- Conference on Management, Psychology, and Behavioral Sciences, Tehran, Jahad Daneshgahi.
- Minaei, Hossein, Hajiani, Ebrahim, Dehghan, Hossein, & Jafarzadehpur, Forouzandeh (2019). Evaluation of the Impact of Knowledge Management Processes on the Defense Diplomacy Activities of the Islamic Republic of Iran. Strategy Quarterly, 23(72), 103-124. [In Persian]([doi: 20.1001.1.10283102.1393.23.1.2.8](https://doi.org/10.1001.1.10283102.1393.23.1.2.8))
 - Beigi, Ali, Goudarzi, Mahnaz, & Azin, Ahmad (2024). Iran's Deterrence Policy in the Arab Asia Region Based on the Defense Diplomacy Strategies of the Supreme Leader. Geography and Regional Planning Quarterly, 14(57), 506-525. [In Persian] ([doi: 10.22034/2025.492950.4187](https://doi.org/10.22034/2025.492950.4187))
 - Zolfaghari, Mahdi, & Khosravi, Iman (2016). Promoting Defense Diplomacy in Light of Opportunities and Threats of the United Nations Action Plan. International Relations Research Quarterly, 1(22), 101-127. [In Persian] (URL:https://www.iisajournals.ir/article_45866.html)